

İSLÂM

BEYANNÂMESİ

ALİYA VE ARKADAŞLARI
(ADINA KALEME ALAN ÖMER BEHMEN)

Tercüme

Ahmet SUHAN

Kaynak metin:

Izetbegović, Alija,

Islamska deklaracija,

Mala muslimanska biblioteka,

Sarajevo: Bosna, 1990.

İÇİNDEKİLER

SORULAR

MÜSLÜMAN HALKLARIN GERİ KALMIŞLIĞI
MUHAFAZAKÂRLAR VE MODERNİSTLER
ÇARESİZLİĞİN KÖKENLERİ
MÜSLÜMAN KİTLELERİN KAYITSIZLIĞI

İSLÂMÎ DÜZEN

İMAN VE HUKUK
İSLÂM SADECE BİR DİN DEĞİLDİR
GÜNÜMÜZDE İSLÂMÎ DÜZEN - TEZLER

İSLÂMÎ DÜZENİN BUGÜNKÜ MESELELERİ

İSLÂMÎ İHYÂ: İMANÎ İNKILÂP MI, SİYASÎ İNKILÂP MI?
İSLÂMÎ İDARE
PAKİSTAN – İSLÂMÎ BİR CUMHURİYET
PANİSLAMİZİM VE MİLLİYETÇİLİK
HRİSTİYANLIK VE YAHUDİLEK
KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

NETİCE

İSLÂM BEYANNÂMESİ

Müslümanların ve Müslüman Halkların İslâmlaşması İçin Bir Program

HEDEFİMİZ:

Müslümanların İslâmlaşması

PAROLAMIZ:

İman ve mücadele etmek

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM!

Bugün kamuya sunduğumuz bu Beyannâme asla, yabancılara veya şüphe içinde olanlara İslâm'ın muayyen bir başka sistem veya düşünce okulu karşısında üstünlüğünü gösterme maksadıyla düşünülmüş bir vaaz metni değildir.

Beyannâme, nereye ait olduklarını bilen ve kalpleri açık bir şekilde kendilerine hangi tarafta yer aldıklarını söyleyen Müslümanlara yönelik düşünülmüştür. Bu münasebetle işbu beyannâme, aşk ve sadakatlerinin onlara vâcip kıldığı elzem sorumlulukları idrake bir daveti temsil eder.

Bütün Müslüman dünya bir tuğyan ve değişim halindedir. Bu değişimlerin ilk etkileri hissedildiğinde mezkûr dünyanın nihayette arz edeceği manzara her ne olursa olsun, bir şey kesindir: Dünya artık bu yüzyılın ilk yarısının dünyası olmayacaktır. Pasiflik ve atâlet devri ilelebet kapanmıştır.

Herkes bu hareket ve değişim devrinden istifade etmeye çalışıyor, özellikle de hem Doğu hem de Batıdaki yabancı güçler... Bu güçler orduları yerine artık düşüncelerini ve sermayelerini kullanıyorlar ve yeni bir tesir yöntemiyle bir kez daha aynı gayeyi tahakkuk için gayret sarf ediyorlar: Kendi varlıklarını teminat altına almak ve Müslüman milletleri ruhî çaresizlik, maddî ve siyasî bağımlılık halinde tutmak...

Aramızdan hangimiz, Müslüman dünyanın hangi parçasına yönelik patronluğunu genişletecek?.. Çin, Rusya ve Batılı ülkeler bunu tartışıyorlar. Onları beyhûde bir kavga... İslâm dünyası onlara değil, Müslüman milletlere aittir.

Zira birinci sınıf bir coğrafi konuma sahip, büyük kültürel ve siyasî geleneklerin mirasçısı ve yaşayan İslâmî düşüncenin sahibi, devasa tabii kaynakları ve 700 milyonluk insanıyla böyle bir dünya artık vasallık durumunda kalamaz. Yeni Müslüman kuşağı bu gayri tabii ahvâle bir son vermekten alıkoyabilecek hiçbir güç yoktur.

Bu inançla, dostlarımıza ve aynı şekilde düşmanlarımıza, Müslümanların İslâm dünyasının kaderini kendi ellerine almaya ve bu dünyayı kendi hayat görüşlerine göre tanzim etmeye kararlı olduklarını ilan ediyoruz.

Bu nokta-i nazardan, Beyannâme'de yer alan fikirler elbette yeni değildir. Beyannâme daha ziyade, birçok yerde giderek daha sıklıkta duyulan ve Müslüman dünyanın her köşesinde aşağı yukarı aynı ölçüde önem atfedilen fikirlerin bir sentezidir. Mamafih Beyannâme'nin yeniliği, fikir ve tasavvurları organize eylem istikametinde geliştirmeye çalışmasındadır.

Yeni hedefler istikametindeki mücadele bugün başlamış değildir. Aksine, bu mücadelenin tarihi zaten şehâdeti yaşamış olup, mücadelenin kurbanlarına ve çekilenlere dair sayfalar kaydetmiştir. Mamefih bu mücadele esas itibariyle cahiliyyenin muazzam güçleriyle mücadele içindeki gayretli küçük grupların ya da müstesna insanların şahsî fedakârlıklarıdır. Bununla beraber, problemin ağırlığı ve zorlukları milyonların teşkilâtli hareketini icap ettirir.

Mesajımız, İslâm adına şehit düşmüş dava arkadaşlarımızın hatırasına ithaf olunur.

Saraybosna, 1970

Cemâziye'l-evvel, 1390

SORULAR

MÜSLÜMAN HALKLARIN BAĞIMLILIK, GERİ KALMIŞLIK VE YOKSULLUK ÇEMBERİNİ KIRMALARINI İSTİYOR MUYUZ?

Onların bir kez daha emin adımlarla şeref ve aydınlanma yolunda yürümelerini ve kendi kaderlerinin Hâkimi olmalarını istiyor muyuz?

Cesaret, şecaat ve fazilet pınarlarının yeniden olanca kuvvetiyle fişkırmalarını istiyor muyuz?

O zaman bu amaç istikâmetindeki yolu açık bir şekilde ortaya koyabiliriz:

İslâmî imanî düşüncenin tecdîdi¹ ve Fas'tan Endonezya'ya birleşmiş bir İslâm toplumunun inşâsı vasıtasıyla, şahsî hayatın tüm sahalarında, ailede ve toplumda İslâm'ın tatbiki.

Bu hedef çok uzak ve vukuu imkân dışı görünebilir; fakat ihtimal sınırları içinde yer alan yegâne hedef olması münasebetiyle yine de realistiktir. Buna mukabil, gayri-İslâmî her program zahiren hedefe yakın ve hedef dairesinde gibi gözükebilir; fakat bu durum, mezkûr programların vukuu gayri mümkün sahada yer alması münasebetiyle İslâm dünyası için tamamen ütopyadır.

Tarih bir gerçeği açıkça göstermektedir: İslâm, Müslüman halkların tasavvur ufkuna hareket vermiş ve onların içine gerekli ölçüde disiplin, ilham ve enerji yerleştirebilmiş bulunan yegâne fikirdir. İslâm'a yabancı olan başka bir mefkûre, şimdiye kadar ne kültür alanında ne de yönetim alanında önemli bir başarı sağlamıştır. Aslında, Müslüman halkların tarihinde muhteşem ve kayda değer ne varsa İslâm âlemi altında başarılıdır. Arap milliyetçisi rejimlerinin bir araya gelmiş orduları bugün üçüncü defadır İsrail'e karşı savaşı kaybederken, sadece birkaç binlik gayretli İslâm mücahidi 1950'lerde İngiltere'yi Süveyş'ten çekilmeye zorlamıştı. Türkiye Bir İslâm ülkesi olarak dünyaya hükmetmişti; Avrupa taklitçisi olarak Türkiye şimdi üçüncü sınıf bir ülkedir. Yeryüzündeki diğer yüz kadar ülke gibi...

¹ "Tecdîd (bir tasavvurun yeniden ortaya konulması anlamında)" ve "ihyâ (bir tasavvuru diriltmek, bir tasavvurun yeniden doğuşu anlamında)", *Beyannâme*'de kullanılan anahtar kavramlardır. Bu kavramların birbiriyle, kezâ tedaî ettirdikleri kavramlarla karıştırılmasına meydan vermemek için, çeviride "tecdîd" kelimesinin "obnoviti"; "ihyâ" kelimesinin de "preporod" karşılığı kullanıldığını belirtelim (çn.).

Aynen bir fert gibi, bir halkın da İslâm'ı kabulünden sonra artık başka bir ideal için yaşaması ve onun uğruna ölmesi mümkün değildir. Bir Müslüman'ın, bir kral veya yönetici –kim olursa olsun– için ya da herhangi bir kavim veya fırkanın izzeti için kendini feda etmesi –sağlam İslâmî insiyakın bunda bir tür paganizm ve putperestlik görmesi nedeniyle– düşünülemez. Müslüman ancak Allah adına ve izzet-i İslâm için can verebilir, yoksa muharebe meydanından kaçır.

Mamafih, pasiflik ve durgunluk dönemleri aslında İslâm seçeneğinin yokluğu veya Müslüman çevrenin yokuş yukarı yol almaya hazırlıksızlığı anlamına gelir. Bu dönemler, İslâm'ın İslâm dünyası üzerinde sahip olduğu manevî inhisarın olumsuz tecellileridir. Bu durumu Allah'ın iradesinin bir tecellisi olarak kabul ederken, kesinlikle ifade edebiliriz ki, İslâm dünyasının İslâmsız ya da İslâm'a karşı tecdidi söz konusu olamaz. İslâm ve onun insanın yeryüzündeki yerine, beşerî hayatın gayesine ve Allah ile insan ve insan ile insan arasındaki ilişkiye dair köklü hükümleri, Müslüman milletlerin durumunun geliştirilmesi ve tecdidi istikametinde yapılacak her hakikî hareket için ölmez ve eşsiz bir ahlâkî, felsefî, ideolojik ve siyasal temel olarak durmaktadır.

Seçenek gayet açıktır: Ya İslâmî tecdide istikametinde bir hareket, ya da pasiflik ve atalet... Müslümanlar için üçüncü bir ihtimal mevcut değildir.

MÜSLÜMAN HALKLARIN GERİ KALMIŞLIĞI

MUHAFAZAKÂRLAR VE MODERNİSTLER

İslâm'ı sadece insanoğlunu tenvîre kâbil olması vasfıyla değil, ayrıca dünyaya düzen vermeye de kâbil olması vasfıyla anlayan İslâmî teccide fikri, muhalifi olarak her zaman iki tip insanla karşılaşmıştır: Eski tarzları savunan muhafazakârlar ve yabancıların tarzlarını isteyen modernistler. Birinciler İslâm'ı geçmişe geri götürürler, ikinciler de meçhul bir geleceğe iterler.

Farklılıklara rağmen her iki kategorideki insanların ortak bir yönü vardır: İkisi de İslâm'ı, kelimenin Avrupalı anlamında, sadece bir *religija* olarak görürler. Dil ve kelâmın incelikleri konusunda belli bir anlayış eksikliği, üstelik İslâm'ın özünü ve onun tarihte ve dünyadaki rolünü kavrama konusundaki büyük noksanlık, onları dîn-i İslâm'ı, *religija*² olarak tercümeğe götürmüştür ki, bu –fevkalade önemli mezkûr nedenden dolayı– oldukça hatalıdır.

İnsanın ve insanın misyonunun esasına dair temel hakikatlerin bir teyidi olarak görülmekle beraber, İslâmî yaklaşım bir açıdan –iman ve bilgi, ahlâk ve siyaset, idealler ve menfaatlerin irtibatlandırılmasını talep etmesi açısından– oldukça yenidir. İslâm, maddî ve manevî olmak üzere iki dünyanın varlığını kabul ederek, bunlar arasındaki uçurum üzerinde köprü teşkil edenin insanoğlu olduğunu öğretir. Bu birlik olmaksızın, din, geriliğe (her türlü verimli hayatın reddine) doğru istikamet tutar; bilgi de ateizme doğru...

İslâm'ın sadece bir *religija*dan ibaret olduğu nokta-i nazarından hareketle, muhafazakârlar İslâm'ın dış dünyayı [maddî âlemi] tanzim etmemesi gerektiği neticesine; ilericiler de tanzim edemeyeceği neticesine varacaklardır. Burada pratik sonuç aynıdır.

Bugün Müslüman dünyada muhafazakâr düşüncenin yegâne değilse bile başlıca taraftarı, İslâm'da bir ruhbanın olmadığına dair açık hükme rağmen, İslâm'ın yorumlanmasını tekeline almış ve kendini insan ile Kur'an arasında aracı olarak sunmuş bulunan organize bir sınıf olarak zuhur etmiş, hocalar ve şeyhler tarafından temsil edilen sınıftır. Ruhban gibi bunlar teologdurlar; teologlar gibi de kaçınılmaz olarak dogmatiktirler ve onların kanaatine göre, mademki iman bir kez ebediyen lütfedilmiştir öyleyse ebediyen yorumlanmış da olmaktadır. Binaenaleyh en iyisi, her şeyi bin küsur yıl önce bize intikal ettiği ve tarif edildiği gibi bırakmaktır. Dogmatiklerin bu kaçınılmaz mantığı, teologları yeni olan her şeyin en katı düşmanları haline getirir. Kur'anî ilkelerin yeni şeylere ve dünyadaki gelişmelerin getirdiği yeni durumlara tatbiki anlamında şeriatın hukuk olarak daha geniş inşası, inanç bütünlüğüne yönelik bir saldırı ile aynı tutulmaktadır. Belki burada da İslâm'a yönelik bir aşk vardır. Gel gelelim bu, –çocuğunu severken boğan anne misali, hala canlı olan İslâmî düşünceyi nerdeyse boğmuş olan– sığ fikirli ve geri insanların patolojik aşkıdır.

² İzzetbegoviç, “din” ile “religija” arasındaki fark konusunda son derece hassastır. Bu yüzden olmalı ki, kendisinin fikri derinliği ve bilge kişiliğini ortaya koyan *Islam Između Istoka i Zapada (Doğu ve Batı Arasında İslâm* adıyla dilimize çevrilmiştir) adlı eserine, bu ayırımı işaret ederek başlar. Kelime (*religija*) hemen hemen bütün batı dillerinde –küçük telâffuz farklılıklarıyla–, Latince *religia* kelimesinden gelmektedir. Bu çeviride, hem İzzetbegoviç'in hassasiyetine uymak, hem de maksadın iyi anlaşılması için, kelime “din” şeklinde çevrilmeyip “religija” olarak bırakılmıştır (çn.).

Bu arada, İslâm'ın teologların elinde kapalı bir kitap olarak kaldığını düşünmek hatadır. Gittikçe ilme daha kapalı ve mistisizme daha açık olarak teologlar, bütünüyle batıl olan şeyler de dâhil akıldışı ve İslâmî öğretiyeye külliyyen yabancı şeylerin bu kitaba eklenmesine izin vermiş bulunmaktadır. Teolojinin, mitolojinin cazibesine neden dayanamadığı ve üstelik bunu dinî düşüncenin belli bir zenginliği olarak görme nedeni, teolojinin mahiyetini bilenlerce kolayca anlaşılacaktır. Pratikte berbat bir inanç ticareti ortaya çıkarken, dinî öğreti tarihinde en saf ve en mükemmel olan Kur'an'ın tek ilahçılığında [tevhid inancından] giderek taviz verilmiştir. Kendilerini mezkûr inancın müfessirleri ve muhafızları olarak adlandıranlar bunu bir meslek –çok makbul ve kârlı bir meslek– edinmiş ve fazla vicdan azabı çekmeksizin bu inancın mesajlarının hiçbir surette tatbik edilmediği durumları kabul eder hale gelmiş bulunmaktadır.

Teologlar bu sıfatla, yanlış fikrî duruş noktasında hatalı insanlar haline gelmişlerdir. Müslüman dünyanın uyanışın tüm işaretlerini verdiği günümüzde, bu zümre, bu dünyadaki umut kırıcı ve katı her şeyin ifadesi haline gelmiş bulunuyor. İslâm dünyasının, üzerine tazyikte bulunan sıkıntılara karşı durmasını sağlama istikametinde bu sınıf, herhangi bir yapıcı adım atma hususunda tamamen kabiliyetsiz olarak kendini göstermiş bulunmaktadır.

İlericiler, batıcılar, modernistler ve her ne adla anılırsa anılınsınlar bu kesimlere gelince, bunlar, bayağı bir sayıda ve özellikle de yönetim, eğitim ve kamusal hayatta etkili olmaları münasebetiyle, bütün Müslüman dünyada gerçek bir talihsizliğin timsalidirler. Hocaları ve muhafazakârları İslâm'ın şahıslardaki tecessümü olarak görüp, binaenaleyh diğerlerini de buna inandırarak, modernistler mezkûr fikrin temsil ettiği her şeye karşı bir cephe oluştururlar. Günümüz Müslüman ülkelerindeki bu nev'i şahsına münhasır reformcular, daha ziyade utanç duymaları gereken şeyden gurur duymalarıyla ve gurur duymaları gereken şeyden de utanç duymalarıyla tanınabilir. Bunlar genellikle, Avrupa'da okula gitmiş ve buradan Batı karşısında kendilerinin aşağı konumda olduğu duygusuyla ve içinden çıktıkları yoksulluğa duçar ve geri kalmış muhitlerine karşı büyüklük kompleksi ile dönmüş, “babalarının çocuklarıdır”. Bunlar, İslâmî bir terbiyeden [yetişme tarzından] veya halkla herhangi bir manevî ya da moral bağdan mahrum olarak, süratle temel ölçütlerini kaybederler ve yabancı düşünce, gelenek ve itikatları getirirlerken, yerel düşünce, gelenek ve itikatları tahrip ederek bir gecede –aşırı şekilde meftun oldukları– Amerika'yı kendi topraklarında inşa edeceklerini tasavvur ederler. Standartlar yerine standart kültü ortaya koyarlar; kendi dünyalarının potansiyellerini geliştirme yerine hevalarını geliştirirler ve böylece yozlaşma, ilkelik ve ahlâkî kaosa giden yolu açarlar. Bunlar Batı dünyasının gücünün bu dünyanın nasıl yaşadığına değil, nasıl çalıştığına dayandığını; bu dünyanın gücünün, modada, inançsızlıkta gece kulüplerinde başıboş genç kuşakta değil, halkının fevkalade gayretinden, sebatından, bilgi ve sorumluluğundan geldiğini göremezler.

Bu münasebetle temel problem bizim batıcıların yabancı formlar kullanması değil, bu formları nasıl kullanacaklarını bilmemeleri ya da –daha iyi ifade edilecek olursa– neyin doğru olduğu hususunda yeterince sağlam bir idrake sahip olmamalarıdır. Bu kesim bir uygarlık sürecinin yararlı mahsullerini alamadı, bunun yerine onun zararlı, bunaltıcı türevini tercih etti.

Bizim batıcıların, vatanlarına beraberlerinde getirdikleri istifham taşıyan değer aksesuarları arasında sıradan ve değişik “devrimci” fikirler, reform programları ve “tüm problemleri çözecek” benzeri “kurtarıcı doktrinler” görülecektir. Bu “reformlar” arasında inanılmaz dar görüşlülük ve basiretsizlik örnekleri vardır. Mesela bu sıfatla, bir kültürel reformcudan ziyade kesinlikle büyük bir askerî lider olan ve Türkiye’ye hizmetleri gerçek yerine oturtulması gereken Mustafa Kemal, reformlarının birinde fes giymeyi yasakladı. Çok geçmeden anlaşıldı ki, serpuşun şeklinin değişmesi insanların kafalarındaki ya da zihni yapılarını değiştiremez; dünün fesi olsa da bugünün şapkası olsa da, Türklerin fiilî durumu ve problemleri mamafih aynıdır.

Batı uygarlığı dairesi dışındaki birçok ulus, yüzyılı aşkın süredir bu uygarlıkla nasıl irtibat kuracakları meselesiyle karşı karşıya bulunmaktadır: Doğrudan ret mi, ihtiyatlı değişim mi, yoksa seçime tâbi tutmaksızın topyekûn kabul mü? Bu ulusların birçoğunun trajedisi ya da zaferi, onların bu meşum soruya nasıl cevap vereceklerine bağlı olmuştur.

Reformlar vardır, belli bir milletin irfanını yansıtır; reformlar vardır, milletin kendine ihanetini gösterir. Japonya ve Türkiye örneği bu bakımdan modern tarihin klasikleridir.

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında her iki ülke, çok benzer “kıyası kabil” ülkeler manzarası arz ediyordu. Her ikisi de, kendi fizyonomisi ve tarihteki yeri ile eski imparatorluklar idi. Her ikisi de kendisini yaklaşık aynı gelişme düzeyinde görüyordu: Her ikisi de hem büyük bir ayrıcalığa, hem de ağır bir sorumluluğa işaret eden şerefli bir geçmişe sahipti. Hulasa istikbale matuf şansları hemen hemen eşit idi.

Sonra her iki ülkede de malum reformlar geldi. Japonya, başkasının değil de kendi yolunda yaşamaya devam etmek için, gelenek ve ilerlemeyi birleştirmeye çalıştı. Türkiye’nin modernistleri aksi yolu seçtiler. Japonya bugün dünya ulusları arasında zirve bir yere çıkmışken, Türkiye üçüncü sınıf bir ülke...

Japon ve Türk reformcularının felsefelerindeki farklılık, hiçbir mevzuda alfabe meselesindeki keyfiyetten daha aşikâr değildir.

Türkiye, sadeliği ve yirmi sekiz karakterden ibaret olması hasebiyle son derece gelişmiş ve en yaygın alfabelerden biri olan Arap hurufatını kaldırırken, Japonya, “romacılarından” gelen Latin yazısını kabul etme taleplerini reddetti. Japonya reformlarının ardından, 46 karaktere ilave olarak 880 Çin simgesini ihtiva eden karmaşık sistemini muhafaza etti. Günümüz Japonya’sında cahil kimse yoktur, ama Türkiye’de –Latin harflerine geçişten kırk yıl sonra– nüfusun yarısından fazlası cahildir. Ki bu, görmeyenlerin bile basiretlerini yeniden kazanmalarını icap ettirecek bir sonuçtur.

Hepsi bu kadarıyla değil. Çok geçmeden görüldü ki, mesele sadece bir kayıt aracı olarak alfabe meselesi değildi. Gerçek nedenler ve bu sıfatla da neticeler çok daha derin ve daha mühim idi. Bütün beşerî uygarlık ve ilerlemenin özü sürekliliktedir, tahrip ve inkârcılıkta değil. Yazı ile bir millet “hatırlar” ve tarihte mevcudiyetini sürdürür. Yazı bunun yoludur. Arap alfabetini ilga etmekle, yazıya dökülmüş kelimeyle muhafaza edilen geçmişin tüm zenginliği Türkiye için esaslı ölçüde yitirildi ve bu tek hareketle ülke cehaletin eşğine geldi. Diğer “paralel” bir dizi reformlarla yeni Türk nesli

kendini manevî hasletlerden yoksun, bir tür manevî boşluk içinde buldu. Türkiye geçmişine dair “hatırayı” kaybetmişti. Bu kime yaradı?

İslâm dünyasında modernizmin destekçileri şu halde, çünkü ideal ve değerleri değişen koşullar altında yeni bir usulde nasıl uygulayacaklarını bilecek, halktan gelen ferasetli insanlar değildi. Bunlar değerlerin kendine isyan ettiler, gerçek hayatı –yerine sahtesini yerleştirmek için– tahrip ettiler ve çok defa soğuk bir sinizm ve görülmemiş bir dar görüşlülükle halkın kutsal kabul ettiklerini ayaklar altına aldılar. Türkiye ve başka yerlerdeki bu cehaletin bir neticesi olarak, taklitçi-uluslar zuhur etti ya da zuhur yolundadır: Özgünlüğü ve kendi istikametine dair idraki olmayan, manevî karmaşanın hüküm sürdüğü ülkeler... Bu ülkelerdeki her şey, Avrupalılaştırılmış şehirlerinin sahte ışıkları gibi, güçsüz ve şevksiz, orijinallikten yoksun ve sun’îdir.

Kimliğinden ya da kökünün dayandığı yerden utanç duyan bir ülke, sorumluluğuna ya da hangi gaye peşinde koşması gerektiğine dair net bir tasavvura sahip olabilir mi?

Mesela Kemalist reformların kimisi zecrî görünebilir, fakat bu reformlar aynı zamanda, İslâm dünyasının meselelerine batılı yaklaşımı ve Batılıların İslâm dünyasını “düzeltmek” için düşündükleri yolu temsil eder. Bu kaçınılmaz olarak yabancılaştırma anlamına, gerçek problemlerden, halkın gerçek manada manen ve eğitim açısından yukarı mertebeye çıkarılması konusundaki çetin işten kaçış anlamına, şeklî ve sathî şeylere yöneliş anlamına gelir.

Kamu hayatının idaresinin modernist insanların eline düştüğü Müslüman bir ülkenin bağımsızlığı ne anlama geliyordu? Bu insanlar özgürlüğü nasıl kullandılar?

Yabancı düşünce modellerini kabul ederek ve –Doğudan ya da Batıdan olsun– yabancılardan siyasal destek arayarak, bu ülkelerin her biri gönüllü olarak yeni idarecilerinin ağızlarıyla tekrar köleleşmeğe razı olmuşlardır. Yabancı bir felsefe, yabancı bir hayat tarzı, yabancı yardım, yabancı sermaye ve yabancı destek muhtevalı bir maddî ve manevî bağımlılık yaratıldı. Bu ülkeler biçimsel olarak bağımsızlığa kavuşmuşlar, fakat gerçek özgürlüğe kavuşmamışlardır. Zira herhangi bir özgürlük, esas itibarıyla ruhî mahiyettedir. Önce bunda muzaffer olmayan bir halkın bağımsızlığı, çok geçmeden gerçek bağımsızlık için çok tâlî iki unsura, bir marşa ve bir bayrağa irca edilir.

Şu halde Müslüman halkların gerçek bağımsızlığı için mücadelenin, her yerde taze bir başlangıç yapması gerekir.

ÇARESİZLİĞİN KÖKENLERİ

Bu iki tip insan –muhafazakârlar ve modernistler– Müslümanların mevcut durumlarını anlamada anahtar teşkil ederler. Mamafih bunlar mevcut halin gerçek ve nihaî sebebi değildir. Daha geniş tahlil edildiğinde, her iki vaziyet de [muhafazakârlar ve modernistlerin durumu] sadece daha derin bir sebebin ifade ve beyanı olarak gözükmüyor: İslâmî düşüncenin tezlili ya da reddi.

İslâm tarihi sadece, gerçek hayatta İslâm’ın terakki istikametinde bir tahakkuk tarihi değildir; hatta ağırlıklı olarak öyle değildir. Mezkûr tarih bir o kadar, bu davayı idrakten mahrumiyetin, ihmalin, ona ihanetin ve onun istismarının bir hikâyesidir. Bu sıfatla her Müslüman halkın tarihi, aynı zamanda parlak başarı ve zaferlerin, meşum hatalar ve mağlubiyetlerin bir kronolojisidir. Siyasî ve

manevî tekmil başarılarımız ve başarısızlıklarımız, ancak İslâm'ı kabulümüz ve onu hayata nasıl tatbik ettiğimizizin yansımasıdır. İslâm'ın halkın pratik hayatı üzerinde sahip olduğu tesirdeki bir zayıflama her zaman, insanların ve sosyal-siyasî müesseselerin zelilliğini beraberinde getirmiştir.

Ta başlangıcından günümüze bütün İslâm tarihi, bu eşzamanlı vuku keyfiyetinin amansız tesiri altında gelişmiştir. Bu “paralellikte [eş zamanlı seyirde]” Müslüman halkların değişmez mukadderatına ve İslâm tarihinin yasalarına dair hususlar görülecektir.

İslâm tarihinde iki belirgin durum –biri yükseliş döneminden diğeri gerileme döneminden– bu neticeyi çok açık şekilde tasvir eder.

Muhammed a.s. MS. 632’de vefat etti. Aradan yüzyıl geçmeden, İslâm’ın manevî ve siyasî kudreti Atlantik Okyanusu’ndan İndus Nehri ve Çin’e, Aral gölünden Nil’in yukarı uçlarına kadar geniş bir sahayı kapladı. Suriye 634’te fethedildi, Şam 635’le düştü, Medâin 637’de... Hindistan ve Mısır’a 641’de ulaşıldı, Kartaca’ya 647’de, Semerkand’a 676’da, İspanya’ya 710’da... Müslümanlar 717’de İstanbul kapılarında ve 720’de de güney Fransa’da idiler. 700 tarihi itibarıyla Shantung’da³ camiler vardı. 830 civarlarında İslâm Java’ya ulaşmıştı.

Ne daha önceki ne de sonrakilerle mukayese edilemeyecek bu müstesna genişleme, İslâm uygarlığının üç kültür havzası ile gelişmesine imkan sağladı: İspanya, Ortadoğu ve Hindistan. Bin yıl civarını kapsayan bir tarih dönemi...

Günümüz dünyasında Müslüman’ın anlamı nedir?

Soru bir başka şekilde de ifade edilebilir: Ne kadar Müslüman’ız?

Bu soruların cevapları zincirleme birbirine bağlıdır.

Köleleşmiş bulunuyoruz: 1919’da bir zaman geldi ki, tek bir bağımsız Müslüman ülke kalmamıştı. Bu tarihten ne önce ne de sonra, asla kaydedilmemiş bir hal...

Eğitimsiz: İki büyük dünya savaşı arasındaki dönemde, okuma yazma oranı %50’nin üstünde olan hiçbir Müslüman ülke yok idi. Bağımsızlıkta Pakistan halkının %75’i, Cezayirliilerin %80’i ve Nijeryalıların %90’ı ne okuyabiliyor ne de yazabiliyordu. (Buna mukabil, X. ve XI. yüzyıl Müslüman İspanyasında –Draper’e göre– hiç kimse ümmî değildi).

Yoksuluz: Kişi başına gayri safi millî gelir ABD’deki 300 dolara karşı, İran’da 220, Türkiye’de 240, Malezya’da 250, Pakistan’da 90, Afganistan’da 85, Endonezya’da 70 dolar idi (1966’daki vaziyet). Çoğu Müslüman ülkenin millî gelirinde sanayinin payı %10 ilâ %20 arasında değişmektedir. Günlük kalori miktarı, Batı Avrupa’daki ortalama 3500 karşısında ortalama 2000’dir.

Tabakalaşmış bir topluluğuz: Ne sefaletin ne de lüksün olmadığı bir toplum yerine, Müslüman toplum tersi bir duruma dönmüş bulunmaktadır. “... Böylece o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz ” (Kur’an, 59/7)⁴ şeklindeki Kur’anî hükme aykırı şekilde,

³ Konfüçyüs’ün memleketi; bugün Çin Halk Cumhuriyeti eyaletlerinden birisi olan, Sarı Deniz’e girmiş yarımada (çn.).

⁴ İktibasın Haşr Sûresi yedinci âyete ait olduğu malumdur. Mamafih hassas okuyucular için, *Beyannâme*’nin gerek Boşnakça 1990 nüshasında, gerekse 1990 İngilizce çevirisinde, atfın herhalde baskıdan kaynaklanan bir maddî hata ile 39/7 şeklinde geçtiğine işaret edelim (çn.).

mülkiyet giderek küçük bir kesimin eline geçti. Irak'ta 1958'de tarım reformu öncesinde, 22 milyon dönümlük kullanılabilir tarım arazisinin 18 milyon dönüm ya da %82'si kadarı büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Bu meyanda 1,4 milyon çiftçinin hiçbir surette arazisi yoktu.

Bazılarının mantıklı olarak “İslâm'ın gecesi [karanlığa bürünmesi]” diye adlandırdığı ahvâl bu idi. Aslında bu gece, kalplerimizdeki zeval ile başlamıştı. Başımıza gelen ve bugün gelmekte olan her şey, sadece daha önce nefislerimizde vuku bulan şeyin tekerrürü ve mâkes bulmasıdır (Kur'an, 13/11).⁵

Zira, Müslüman olarak bizler, boyunduruk altına giremeyiz, eğitimsiz olamayız, ayrılık içinde olamayız. Bu ancak İslâm'da n yüz çevirenler olursak mümkündür. İlk Uhud'dan en son Sina'ya kadar bütün mağlubiyetlerimiz, buna misal teşkil eder.

İslâm'ın terki vak'ası, en sık şekilde İslâmî düşüncenin aktif ve canlı hayat sahasından daimiliği olmayan [fânî] sahaya, hareketsizliğe itilmesinde görülmekte olup, bu vâkıa İslâmî düşünce yapısı ve pratiğin en temel hakîkati olan Kur'an'a bakıldığında son derece açık şekilde müşahede edilebilir.

İşaret edilmelidir ki, İslâm halklarının her ilerlemesi, her şerefli çağı, Kur'an'ın ikrarı ile başlamıştır. Mucizevî sürecini zikretmiş olduğum ve iki kuşaklık süreçte İslâm'ı, Batıda Atlantik sahillerine ve doğuda ana Çin ülkesinin ötelere götürülen erken dönem İslâm yayılışı sadece müstesna değil, ayrıca son derece şanlı bir örnektir. İslâm tarihinin seyriindeki tüm büyük iniş çıkışlar bu misali teyit eder.

Peki, durgunluk ve ricat devri öncesi zamanda Kur'an'ın konumu ne idi?

Kitaba bağlılık kaybolmamıştı; ama irrasyonel ve mistik karakteri korunurken aktif karakterini kaybetmişti. Kur'an, bir nesne olarak “kutsallığı” artarken yasa olarak otoritesini kaybetti. Onun tetkiki ve tefsirinde, irfan kılı kırk yarmaya; öz, biçime; büyük düşünce ihtişamı da takrir maharetine yerini bıraktı. Mücadele, namusluluk, şahsî ve maddî fedakârlığa dair –bizim uyşuk halimize ters gelen ve uymayan– emirler, ezberlenmiş Kur'an metinlerinin hoş seslerinde dağılıp yok olurken, teolojik biçimciliğin sürekli tesiri altında Kur'an daha az anlama maksadıyla okunup, daha fazla “ezber” (ders takriri şeklinde) edilir oldu. Bu gayri tabii ahvâl normal kabul edilmeye başlandı; çünkü bu, Kur'an ile bağını koparamayan ama hayatlarını Kur'an'ın taleplerine göre tanzim edecek tâkate de sahip olamayan çok daha fazla sayıda bir Müslüman kesimin işine geldi.

Kur'an'ın takririne verilen abartılı önemin psikolojik açıklaması belki bu gerçekte bulunabilir. Kur'an takrir edildi, tefsir edilip takrir edildi; ardından çalışılıp yeniden takrir edildi. Onun bir ifadesi binlerce kez tekrarlandı; tek bir defa dahi tatbik zorunda kalmamak için... Gündelik hayatta Kur'an ile nasıl amel edileceği meselesinden uzaklaşılacak kadar onun nasıl telaffuz edileceğine dair geniş ve kılı kırk yaran bir ilim tesis edildi. Sonunda Kur'an müşahhas bir mana ya da muhtevadan yoksun çıplak bir ses haline döndürüldü.

Söz ve amel arasındaki ayrılığı ile; tefessühü, kirlilik, adaletsizlik ve korkaklığı ile; abidevî fakat boş camileriyle; idealsiz ve cesaretsiz büyük beyaz sarıklarıyla; riyakâr İslâmî kalıp sözleri ve dinî edasıyla; Kitaba hararetle sadakatin giderek onun pratiğe dair prensiplerinin top yekun ihmaliyle bir

⁵ Boşnakça ve İngilizce baskılarda 13/12 şeklinde verilmektedir. Ancak atfın, Ra'd Sûresi 12. âyete değil de 11. âyete olduğu açıktır: “... Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah onlarda bulunanı değiştirmez. ...” (çn.)

araya geldiği, Kur'an'ın bizzat tespit ettiği temel çelişkilerin maddî ifadelerinden başka bir şey olmayan bu imansız imanı ile, işte Müslüman âlemin bütün gerçekliği...

Kur'an'ın mezkûr durumu, Müslüman halklar arasındaki çaresizlik ve geriliğin ilk ve en önemli sebebidir. Tartışmasız önemdeki diğer bir sebep eğitim, daha doğrusu en geniş anlamıyla yetiştirme [terbiye] sistemidir.

Bugün yüzyıllardır halklarımız eğitilmiş insandan mahrum edilmiş bulunmaktadır. Bunun yerine aynı ölçüde arzu edilmeyecek iki tip insana sahiptirler: Eğitimsiz insan ve yanlış eğitilmiş insan. Hiçbir Müslüman ülkede, yeterince gelişmiş ve bu sıfatla da İslâm'ın ahlâkî anlayışına tekabül etme ve halkın ihtiyaçlarına cevap verme kabiliyetinde olan bir eğitim sistemine sahip değiliz. Yöneticilerimiz herhangi bir toplumun bu en hassas müessesesini ya ihmal ettiler ya da yabancılara bıraktılar. Yabancıların para ve personel desteğinde bulunduğu okullar ve binaenaleyh müfredat ve ideoloji, Müslümanları hatta milliyetçileri de eğitmedi. Bu okullarda yeni yetme entellektüellerimize yabancıların gücüne ve servetine itaat, teslimiyet ve hayranlık “hasletleri” zerk edildi; bu okullarda yabancı mürebbîler, kendi ülkesinde kendini yabancı olarak hissedecek ve ona göre davranacak olması sebebiyle istikbalde onların yerini fevkalade bir başarıyla alacak olan intelijansiyada, vasal bir mentaliteyi besledi. Yabancıların doğrudan ya da dolaylı şekilde sahibi olduğu okullar ve kolejlerin sayısını araştırmak ve bu olağanüstü cömertliğin nedenleri üzerine tefekkür çok aydınlatıcı olurdu. Bu müesseselerin müfredatının ayrıntılarına inilip içeriği; hatta belki daha ziyade neyi içermediği incelenmeli. Hemen anlaşılacaktır ki, asıl mesele, bizim intelijansiyamızın, halkına onların gerçek tercihleri ve yararları istikametinde bir yol bulmayı arzu edip etmemesi değil; bu yolu herhangi bir surette bulup bulamayacağı meselesidir. Söz konusu olan, ona empoze edilmiş değerlerle idealler ve üzerinde yaratılmış olan psikolojik boşluktur. Halkımızı itaat altında tutmak için artık demir zincirler şart değildir. Bu yabancı “tenvîrin” ipekli kemendi, tahsillilerin dimağları ve iradelerini felç etmede, söz konusu zincirlerle aynı güce sahiptir. Eğitim sistemi böyle manzara arz ederken, iktidar tasarrufuna sahip yabancılar ve onların Müslüman ülkelerdeki vasallarının, mevkillerinden yana herhangi bir endişeye sahip olmalarına lüzum yoktur. Bu eğitim sistemi bir isyan ve direniş kaynağı olma yerine söz konusu kesimlerin en iyi müttefikidir.

Genel durumumuzun en hazin özelliklerinden biri olan halk ve intelijansiya arasındaki bu trajik uçurum, başka bir cihetten yeniden derinleşmiştir. Hizmete sunulan okulların yabancı ve gayri İslâmî karakterini hissederek, halk gayri ihtiyarî şekilde bu okulları reddeder. Müslüman çevrelerin okul ve eğitime yönelik isteksizliklerine dair saçma ithamlar bina edilir. Aslında keyfiyetin öyle okulu reddetme meselesi değil, İslâm ve halkla her türlü manevî bağı kaybetmiş bulunan yabancı okulların reddi meselesi olduğu açıktır.

MÜSLÜMAN KİTLELERİN KAYITSIZLIĞI

Bir dizi Müslüman ülkede modernistlerin gerçekleştirdiği top yekûn değişiklik, hemen hemen her zaman inanç karşıtı istikamette olup, mezkûr değişikliğe siyasal ve sosyal hayatın dindışlaştırılmasına dayalı sloganlarca öncülük edilmiştir. Bu açıdan bu durum, Modern Çağın eşliğinde Avrupa'daki uyanan ulusal devletler ile kilise arasındaki mücadeleyi andırır. Fakat Batı için

ilerleme ve meşrutiyet anlamına gelen şey, İslâm dünyasında gayri tabî bir süreci, yapıcı değişim icrâ etmesi gayri kabil bir süreci temsil ediyordu. Laisizm ve milliyetçilik burada hiçbir müsbet cihete sahip değildi ve aslında bunlar sadece bir inkâr idi. Bunlar köken ve muhtevaları bakımından yabancı, hâkim bir manevî sefaletin ifadesi idi tamamen. Bunlarla birlikte fiilen Müslüman dünyanın dramındaki son gösteriye perde açılmış oldu. Ortaya çıkan durumdan, bu oyun “iki cihetli bir saçmalık” şeklinde adlandırılabilir. Peki, mesele nedir?

Her ihya⁶, bir yanda toplumda düşünen ve önderlik eden unsurlar; diğer yanda da geniş halk katmanları olmak üzere, bunlar arasındaki verimli iletişim, ünsiyet veya samimi uyum neticesinde meydana gelir. Öncü kesim büyük davaların irade ve fikrini; halk da yüreği ve kanını temsil eder. İşbirliği olmadan veya en azından normal insanın mutabakatı olmadan, bütün hareket gerçek darbe gücünden mahrum, sun’î kalır. Zor işlerin, tehlikeli ve mücadele isteyen şeylerin karşısında tabî bir muhalefet vardır. Kitlelerin hareketsizliği, sadece bu tabî muhalefetin neticesi ise, bunun üstesinden gelinebilir. Bu hareketsizlik, –mücadeledeki ideallerin, kitlelerin en samimi arzu ve hissiyatlarına ters olması münasebetiyle– ideallerin bilfiil kendisiyle alakalı bir reddi temsil ediyorsa, bunun üstesinden gelmek imkânsızdır.

Modernistlerin programlarını uygulamaya teşebbüs ettikleri tüm Müslüman ülkelerde müşahede edilebilecek olan, daha az veya daha büyük boyutlarda olmak üzere, zikredilen bu ikinci durumdur. Modernistler pohpohlayıp kötü şeylerle tehdit ederler, ithamda bulunup tahrik ederler, teşkilatlanırlar ve tekrar teşkilatlanırlar, adları ve kişilikleri değiştirirler, fakat ulusun çoğunluğunu teşkil eden sıradan insanların kararlı menfi tepkisi ve kayıtsızlığı ile karşılaşırırlar. Habib Burgiba –burada sadece yaygın bir temâyülün temsilcisi olması sıfatıyla zikredilecek olursa– Avrupaî elbiseler giyer, evinde Fransızca konuşur, Tunus’u sadece İslâm dünyasından değil Arap dünyasından da tecrit eder, dinî eğitimi sınırlar, “oruç tutmanın verimliliği düşürdüğü gerekçesiyle” Ramazan orucunun kaldırılmasını ister; öte yandan da makbul bir örnek ortaya koymak için bizzat kendisi halk içinde portakal suyu içer; bütün bunlardan sonra da “ilmî” reformlarına yönelik Tunus halkından gelen desteğin hareketsizliği ve eksikliğine şaşmaktadır. Modernistler bu tip basiretsizlikler sergilemeselerdi bu durumda kalmazlardı.

Müslüman halklar, İslâm’a açıkça muhalif olan hiçbir şeyi asla kabul etmeyeceklerdir. Zira İslâm sadece düşünceler ve kurallar mecmuu değil, ayrıca aşk ve duygu haline gelmiştir. İslâm’a karşı duranlar, nefret ve direnişten başka bir şey hasat etmeyecektir.

Hareketleriyle modernistler, herhangi bir programın –İslâmî ya da yabancı– tatbikinin gayri kabil olduğu bir dâhilî çatışma ve karışıklık yaratmış bulunmaktadır. Kitleler İslâmî hareket istemekte ama bunu intelijansiyasız götürmemektedirler. Yabancı bir intelijansiya bir program getirmekte ama bu da kâğıt üzerindeki programa kanını, terini ve şevkini vermeye hazır yeterince insan bulamamaktadır. Muhalif güçler birbiri aleyhine çalışmakta, bir güçsüzlük ve felç durumu gelip çatmaktadır.

⁶ Boşnakça’da “renesansa” kelimesi de mevcuttur, ama *Beyannâme*’de “prepodno” kelimesi kullanılmıştır. Bu yüzden, “prepodno” kelimesini –daha önce dipnot 1’de de belirttiğimiz gibi, bir tasavvuru dilirmek, bir tasavvurun yeniden doğuşu anlamına gelmek üzere– “ihyâ” şeklinde çevirmek doğru olsa gerektir (çn.).

Dünyanın bu coğrafyası ve parçasında meydana getirilebilecek bir düzen, bir dinamik, bir zenginlik, bir ilerleme vardır; ama bu Avrupa veya Amerika'nın düzeni, ilerlemesi ya da zenginliği değildir. Müslüman kitlelerin kayıtsızlığı hiç de kayıtsızlık değildir. Mezkûr kayıtsızlık halk İslâm'ının dışı, yabancı saldırıya karşı kendini müdafaa yoludur. Her nerede İslâmî mücadele umudu en zayıf durumundadır, orada sıradan insanlar savaşmaya, çile çekmeye ve ölmeye hazır olduklarını kanıtlamışlardır. Birinci Dünya Savaşının ardından Türkiye'nin Yunanistan'a karşı verdiği kurtuluş mücadelesi örneği, İtalyan işgaline karşı Libya'daki kahramanca direniş, keza yakın zamanlarda Britanyalılara karşı Süveyş'te verilen savaş; Cezayir'in özgürlüğü, Endonezya'ya sahip çıkılması ve Pakistan'da İslâm'ın etkinliği için mücadele örnekleri bunu gösterir. Ne zaman kitlelerin harekete geçirilmesi mecburiyeti hâsıl olsa, geçici ve gayri samimi de olsa, İslâmî parolalar kullanılmıştır. İslâm'ın olduğu yerde kayıtsızlık yoktur.

Müslüman kitlelerin aşıkarduyularının, onları harekete geçirecek ve yönlendirecek bir fikre ihtiyacı vardır; ama bu sadece herhangi bir fikir olamaz. Fikrin bu Müslüman kitlelerin derin duygularına tekabül eden bir fikir olması gerekir. Bu nedenle bu sadece İslâmî bir fikir olabilir.

Müslüman kitlelerin ve onların hâlihazır entelektüel ve siyasal liderlik kadrolarının, aralarında iddiasından feragat edecek biri üzerinde anlaşabileceklerine dair –bu beklenti ve kararsızlık hali ne kadar sürerse sürsün– hiçbir manzara mevcut değil. Mümkün olan sadece tek bir çare var: İslâm'ı düşünen ve hisseden yeni bir entelijansiyanın oluşumu ve bir araya gelmesi. Bu entelijansiya o zaman İslâmî düzenin bayrağını dalgalandıracak ve Müslüman kitlelerle beraber onu ika için harekete geçecektir.

İMAN VE HUKUK

İslâmî düzen... Bizim kuşağın tefekkür ettiği, konuştuğu ve hissettiği dile çevrildiğinde bu ibare ne anlama gelmektedir?

İslâmî düzen kavramına dair yapılabilecek en kısa tanım, bu kavramı iman ile yasaların; eğitim ile zorun; idealler ile menfaatlerin; manevî topluluk ile devletin; özgür irade ile icbarın bir bütünlüğü olarak tarif eder.

Bu mütemmimlerin bir sentezi olarak İslâmî düzen iki temel varsayımda bulunur: İslâmî bir toplum ve İslâmî bir idare. Bunlardan birincisi İslâmî düzenin muhtevası ikincisi ise İslâmî düzenin formudur. İslâmî bir toplum, İslâmî bir idare olmadan eksiktir ve güçsüzdür; İslâmî bir toplumun olmadığı İslâmî idare ise, ya ütopyadır ya da zulüm.

Esas itibariyle, bir Müslüman tek başına fert olarak yaşamaz. Bir Müslüman olarak yaşamak ve hayatını sürdürmek istiyorsa, bir çevre, bir topluluk, bir sistem oluşturması gerekir. Dünyayı değiştirecektir ya da kendisi değişmeye boyun eğecektir. Hakikî manada İslâmî hiçbir hareket yoktur ki, aynı zamanda siyasal bir hareket olmasın. Tarihte aksi örneği vârid değildir. Bu, İslâm'ın bir inanç, ama aynı zamanda bir felsefe, bir moral kurallar manzumesi, bir nizam, bir tarz, bir atmosfer – hâsılı kelâm, tek mil bir hayat tarzı– olması hasebiyle böyledir. Bir kimse gayri İslâmî bir tarzda davranıp, iktisadî faaliyette bulunup, eğlenip, yönetip de sonra İslâm'a inanamaz. Bu tenâkuz hali, ya ikiyüzlülük (camide Allah'a ibadet, dışarıda O'na isyan), ya bütünüyle çelişki içinde olan (ya Kur'an ile irtibatını koparamayan ya da içinde yaşadığı ahvâle karşı mücadele edip onu değiştiremeyen) insanlar, ya da münzevî, aykırı insan tipi (dünyanın İslâmî olmaması yüzünden dünyadan elini eteğini çeken) veyahut da nihayetinde, ikilemleri münasebetiyle İslâm ile bağını koparıp kendilerinin keşfettikleri veya daha ziyade başkalarının onlar için inşâ ettikleri şekilde bir hayatı ve dünyayı kabul eden insanları doğurur.

İslâmî düzen bu çatışmadan irak bir toplum, Müslüman'ın kendini, etrafıyla tam bir uyum içinde bulduğu bir ilişkiler sistemidir.

Soru: Müslüman toplum nedir, bize ne ifade etmektedir? Bir Müslüman toplumun Müslümanlardan oluşan bir topluluk olduğunu söyleriz ve bunun her şeyi ya da aşağı yukarı her şeyi ifade ettiğini düşünürüz.

Bu tanımın anlamı, sistemin nesnesi denilebilecek insanlardan ayrı hiçbir müesseseler, ilişkiler ve yasalar sistemi olmadığı şeklindedir: İşte İslâmî bir sistem... Hiçbir sistem kendi başına İslâmî ya da gayri-İslâmî değildir. Sistem onu teşkil eden halk münasebetiyle İslâmî'dir ya da değildir.

Bir Avrupalı, toplumun yasalar vasıtasıyla düzenlendiği inancındadır. Eflatun'un "Cumhuriyet"inden ve en son Marksizm'e kadar gelen muhtelif ütopyacı düşüncelerden beri, Avrupalı ruh, insanlar ve gruplar arasındaki ilişkileri değiştiren, ideal toplumu hâsıl edecek bir şema, bir kalıp bulma peşindedir.

Öte yandan Kur'an'da gerçek anlamda nispeten pek az "yasa" olup daha ziyade "iman" vardır; bu imanla âhenk içinde amelî davranış icapları vardır.

Yasaların çokluğu ve kompleks bir teşri faaliyeti genellikle bir toplumda "bir şeylerin tefessüh ettiği" ve kanun geçirmeyi bırakıp halkı eğitmeye başlamak gerektiğinin kesin bir işaretidir. Çevrenin tefessühü belli bir noktanın üstüne çıktığında hukuk güçsüz hale gelir. O zaman hukuk ya yolsuzluğa batmış adalet tatbikatçılarının eline düşer, ya da tefessüh etmiş bir çevrenin açık veya kapalı hile ve desiselerine tâbi hale gelir.

İçki, kumar ve falcılık/büyücülük –bir zamanlar baştanbaşa bütün Yakındoğu ve Ortadoğu'da yaygın ve kök salmış üç rezillik– Kur'an'ın tek bir ayetiyle ve tek bir açıklamayla geniş bir coğrafyada uzun dönem ortadan kaldırılmıştı: Onları Allah yasaklamıştı. Bu iman zayıflar zayıflamaz sarhoşluk verici madde kullanımı ve batıl inanç –ki bunlara, görülmemiş düzeyde yüksek bugünkü cari kültür ortamı hiçbir sınır getirmemiştir–, aynı canlılıkla geri geldi. Çağdaş bilim adına ilan edilen ve dünyanın en organize topluluklarından birinin bütün gücüyle tatbik mevkiine konulan Amerika'nın *Prohibition Law*'ı (İçki Yasağı Kanunu), nihayetinde şiddet ve suçla dolu on üç yıllık başarısız teşebbüslerin ardından, kırklı yıllarda kaldırılmak zorunda kalındı. İskandinav ülkelerindeki yasak getirme teşebbüsü de benzer başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu ve benzer birçok örnekler açıkça göstermektedir ki, bir toplum Allah'ın adıyla ve insanı eğiterek salaha erdirilebilir. Kesinlikle bu hedefe götüren bir yol tutmamız gerekir.

Beyanlarının tümünde ilke olarak ruhî ve dâhilî [iç dünyaya yönelik] yaklaşımı kabul etmekle beraber, İslâm kendini bununla sınırlı tutmamıştır. Şerrin elinden silahlarını çekip almaya çalışmıştır. İslâm, insanın dünya ile ilişkisi bakımından insanla başlamasaydı bir din olmazdı; eğer öyle kalsaydı, sadece bir din olurdu. Hz. İsa'nın insanın varlığının ideal ve ebedî cihetine dair öğretisini tekrarlayan bir din... İslâm, Muhammed a.s. ve Kur'an vasıtasıyla, tek mil insana ve hayatın bütün yönlerine dair bir öğreti geliştirmek için gerçek insanı, dış dünyayı, fitratı muhatap almıştır. İman yasalarla, eğitim de güçle birleşmişti. Böylece İslâm bir düzen haline gelmişti.

İSLÂM SADECE BİR DİN DEĞİLDİR

Dini öğretinin evriminde tartışmasız bir dönüm noktası arz etme bakımından, İslâm diğer bütün dinlerden, doktrinlerden ve felsefelerden farklılık gösterir. İslâm tamamen orijinal nitelikli felsefesini yansıtan yeni bir bakış açısı ve özgün bir yaklaşım sunmaktadır. Bu felsefenin hayati öneme sahip ekseninin iktizası şudur: İnsan aynı zamanda maddî ve manevî, moral ve sosyal, ruhî ve maddî bir hayat yaşamalı; ya da daha tam ifadeyle, iradî ve tam idrakinde olarak hayatın her iki cephesini de yeryüzündeki beşerî hayatın anlamı ve insanî açıklaması olarak kabul etmelidir. (Kur'an, 28/77). Bu iktizayı gündelik hayata tercüme edecek olursak şunu söyleyebiliriz: Hayatın sadece iman ve ibadet

ile değil fakat çalışma ve bilgi ile tanzim edileceğine inanan; dünya vizyonu, mabet ve fabrikanın yan yana durmasına sadece izin veren değil, bunu gerektiren; insanların sadece doyurulup eğitilmesini değil, onların hayatlarının yeryüzünde kolaylaştırılıp geliştirilmesi gerektiğini ve bu amaçlardan birinin diğerine feda edilmesi için bir sebep olmağını düşünen kimse... Bu insan İslâm'a mensuptur.

Bu, Allah'a imanla birlikte Kur'an'ın ana mesajı olup, İslâm'ın tamamı bunun içindedir. Diğer her şey sadece mevzuu işleme ve açıklamadır. İslâm'ın bu yönü, İslâmî düzenin ilkesini, iman ve siyasetin rabitasını içerme yanında, son derece aslî ve amelî ehemmiyette başka önemli neticelere de yola açar.

Bu neticelerden birincisi ve en önemlisi tabii ki, İslâm'ın gayri İslâmî sistemlerle bağdaştırılamaz olmasıdır. "İslâm inancı" ile gayri İslâmî sosyal ve siyasal müesseseler arasında ne sulh ne de birliktelik olabilir. Bu müesseselerin işlevlerini ifada başarısızlıkları ve İslâm ülkelerindeki –sıkça değişiklik ve cunta şeklinde ortaya çıkan– rejimlerin istikrarsızlığı, çoğu zaman bu müessese ve rejimlerin, bu ülkelerdeki insanların temel ve en başta gelen hissiyatı olan İslâm'a karşı, *a priori* muhalefetlerinin bir sonucudur. Kendi dünyasını kendisi düzenleme hakkı iddiasıyla İslâm, kendi toprakları üzerinde herhangi bir yabancı ideolojinin hareket hakkı ya da imkânını kesinlikle kabul etmez. Bu münasebetle, hiçbir laikçi prensip mevzubahis olmayıp, devlet, dinin ahlâkî kavramlarının hem bir ifadesi olacak hem de onları destekleyecektir.

Her devrin ve her neslin İslâm mesajını yeni formlarda ve yeni araçlarla tatbik görevi vardır.

İnsanlar arasındaki ilişkileri tanzim eden değişmez İslâmî prensipler vardır; fakat değişmez mahiyetli bir İslâmî ekonomik, sosyal ya da siyasal yapı yoktur.

Bu, İslâm'a bütüncül (entegre mahiyette) bir düzen olarak yaklaşımın sadece ilk ve fevkalade önemli bir sonucudur. Yaklaşımın geriye kalan aynı ölçüde önemli –ama daha genel mahiyetteki– üç sonucu şunlardır:

Birincisi: Bu dünyayı seçmek suretiyle, İslâm en iyi şekilde düzenlenmiş dünyayı benimsemiştir. Dünyayı daha iyi yapacak hiçbir şey peşinen (*a priori*) gayri İslâmî diye reddedilemez.

İkincisi: Fıtrata açık olmak, ilme açık olmak demektir. İslâmî olması için herhangi bir çözümün iki şartı karşılaması gerekir: Azamî ölçüde verimli ve azamî ölçüde insanî olmalıdır. Bu münasebetle de azamî düzeyde iman ve bilimin birlikteliğini yansıtmalıdır.

Üçüncüsü: İman ile ilim, ahlâkî değerler ile siyaset, ferdî ile kolektif, manevî ile maddî –çağdaş dünyayı bölmüş olan meseleler– arasında bir bağa işaret ederek, İslâm, fikirler arasındaki arabulucu rolünü, İslâm dünyası da bölünmüş bir dünyada uluslar arasındaki arabulucu rolünü yeniden kazanır. "Mistisizmsiz din ve ateizmsiz bilim" vaat etmesi sıfatıyla İslâm istisnasız bütün insanların aynı şekilde yararına olabilir.

GÜNÜMÜZDE İSLÂMÎ DÜZEN - TEZLER

İnsan ile insan, insan ile toplum arasındaki ilişkileri tanımlayan değişmez İslâmî ilkeler vardır; fakat önceden vazedilmiş her çağa hitap edecek değişmez İslâmî ekonomik, sosyal veya siyasal yapılar yoktur. İslâmî kaynaklar böylesi bir sistem tanımı ihtiva etmez. Müslümanların gelecekte yürütecekleri ekonomi, toplumu örgütleyecekleri ve yönetecekleri yol bu münasebetle, onların bu hususlarla alakalı geçmişteki usullerinden farklılık arz edecektir. Her devir ve her nesil, ebedî olmayıp daim değişime tâbi bir dünyada, İslâm'ın değişmez ve ebedî olan temel mesajlarını tatbikin yeni usul ve vasıtalarını bulma görevi ile mükelleftir.

Burada neslimizin de risk alması ve teşebbüste bulunması gerekir.

Bu noktada fevkalade öneme sahip olanlarla sınırlı tutarak –ve bu tür tanımların kaçınılmaz eksikliğine de müdrik olarak– bazı ilkeleri aşağıdaki düzen içinde toplayacağım:

1.

(İNSAN VE TOPLULUK [CAMİA])

İslâmî toplum organize bir müminler topluluğudur. İnsan ve toplum için saf bilimsel, devrimci, sosyalist ya da başka herhangi bir –hassaten– dış kaynaklı kurtuluş yoktur. Manevî hayat istikametinde bir yönelişi, insanın yeniden şekillenmesini, onun ruhen ihyasını –ki Allah olmadan imkânsızdır– ifade etmeyen kurtuluş batıldır.

İslâmî bir toplum sadece sosyal ya da iktisadî fayda veya başka maddî, teknik temeller üzerine kurulamaz. Bir müminler topluluğu olarak, İslâmî toplumun çekirdeği dinî ve duygusal aidiyet unsuru ihtiva eder. Bu unsur en açık şekilde, İslâmî toplumun temeli olarak cemaatte görülür.

Üyeleri arasındaki maddî ilişkilere sahip soyut bir topluluk (zajednica/community)⁷ vasfındaki bir toplumun (družtva/society) aksine cemaat, insanlar arasındaki irtibatın doğrudan, şahsî ünsiyet ile korunduğu, ruhî mensubiyet temeli üzerine kurulu manevî, müşahhas bir topluluktur. Burada toplumda herhangi sıradan birinin yine toplumdaki herhangi sıradan bir başkasına yönelişi değil, insanın insana yönelişi vardır. İnsanlar arasında tanış olmanın ve onları birbirine daha yakın hale getirmenin bir aracı olarak cemaat, teknoloji ve gelişen şehirleşmenin doğurduğu yalnızlık ve yabancılaşma ruhundan kurtulmaya yardım ederken, toplumun iç âhenk ve dayanışmasına katkıda bulunur.

Bunun yanında cemaat, güç kullanmayan ama yine de sosyal ya da moral normların potansiyel ihlalcilerine karşı etkin şekilde işleyen bir tür kamuoyu yaratır. Cemaatte kimse tek başına değildir. Ve bu iki anlamda böyledir: Kişi ne her istediğini yapmada tek başınadır, ne de manevî ve maddî destek bulmada kendi başına yalnız bırakılmıştır. Eğer bir Müslüman diğerlerinin varlığını hissetmiyorsa, o Müslüman toplum başarısızdır.

İslâm insanın insana tabii ve samimi olarak el uzatmasını ister. Bu tahakkuk edinceye kadar hakikaten hiçbir şey başarılmış değildir. İslâm, devletin insanı bir diğerinden korumak için güç ile

⁷ Kavramların Boşnakçası ve İngilizcesi, tahlildeki muradın doğru anlaşılması ümidiyle verilmiştir (çn.).

müdahale etme mecburiyetinde olması durumunun devam ettirilmesi anlayışında değildir. Bu, İslâm'ın ancak şartlı ve geçici olarak kabul edebileceği bir durumdur. Zor [icbar, güç kullanımı] ve yasa sadece adaletin araçlarıdır. Adaletin bilfiil kendisi insanların gönlünde yer alır, aksi takdirde mevcut değildir.

2.

(İNSANLARIN EŞİTLİĞİ)

Büyük öneme sahip iki hakikat –Ulûhiyetin birliği ve bütün insanlığın eşitliği– Kur'an tarafından öylesine açık ve net şekilde vazedilmiş bulunmaktadır ki, sadece tek bir lafzî yorumu sahiptir: Bir olan Allah'tan başka ilah yoktur; hiçbir seçilmiş halk, ırk ya da sınıf yoktur; tüm insanlar eşittir.

İslâm insanların, sınıf gibi madden objektif ölçülere göre bölünmesini ve gruplanmasını kabul edemez. Bir imanî ve ahlâkî hareket olarak İslâm, ahlâkî ölçütü içermeyen herhangi bir ayrımı, kabul edilemez bir durum olarak telakkî eder. İnsanlar –eğer hakikaten farklı iseler– esas itibariyle hakikat indindeki halleri bakımından tefrikan tâbi tutulmalıdır. Ki bu, ruhî ve ahlâkî değerleri itibariyle tefrik demektir (Kur'an, 49/13). Günlük maişetlerini nasıl kazanırlarsa kazansınlar bütün dürüst insanlar, aynı topluluğa mensuptur; aynen siyasal bağılıkları ya da iş hayatındaki mevkileri ne olursa olsun, her tür şerir ve kötülerin aynı "sınıfa" mensup olmaları gibi...

İnsanlar arasında ulus temelinde veya diğer kategorileştirme ve tefrikte bulunma gibi, sınıf ayrımı da aynı şekilde gayri adildir, ahlâken ve insanî açıdan kabul edilemez mahiyettedir.

3.

(MÜSLÜMANLARIN KARDEŞLİĞİ)

"Müminler ancak kardeşler" (Kur'an, 49/10)⁸. Bu mesajda Kur'an, bir hedefe işaret eder. Ki bu hedef, uzak olması münasebetiyle, ileriye doğru daim bir hareket için ilham verir. Böyle beyan edilen kardeşlik istikametindeki yolun mesafesini kısaltmak için, insanların nefsinde ve haricî şartlarda çok ciddi değişikliklerin tahakkuk etmesi gerekir.

Bu düsturda, gerçek hayatta Müslümanlar arasındaki ilişkilerin, bünyesinde çok daha fazla kardeşlik hususiyet ve unsurlarını ihtiva etmesi için, İslâm toplumunun uygun müesseseler oluşturmaya ve müşahhas tedbirler almaya hem salâhiyettar hem de mükellef kılınmasını görürüz. 27) Müslümanların kardeşliği prensibine referansta bulunarak getirebileceği tedbirler, inisiyatifler ve yasaların sayısı ve çeşidi fiilen sınırsızdır.

Burada en çarpıcı örnek olarak büyük mülk sahipliği ve sosyal durumdaki farklılıklar ile feodalizmden söz edelim. Feodalizmde vasal ve onun feodal beyi arasındaki ilişki kardeşçe bir ilişki olmayıp, bir tebaalık ve bağımlılık ilişkisidir. Bu sıfatla da, ilişkinin keyfiyeti, Kur'an'a ve mezkûr prensibe doğrudan bir zıddiyet teşkil eder.

⁸ *Beyannâme*'nin Boşnakça metninde âyetin "vjernici ... (müminler)" şeklinde değil de "müslümani ..." şeklinde verildiğini belirtelim. Âyetin Hucûrat Sûresindeki yaygın şekilde bilinen ayet olduğu dikkate alındığında, maksadın âyette geçtiği şekliyle "el-mü'minîn" olduğundan şüphe yoktur ve esasen standart Boşnakça Kur'an meallerinde de "vjernici" kelimesi kullanılmaktadır: "Vjernici su samo braća". Bu münasebetle "müslümani" kelimesi âyetteki lafız dikkate alınarak "müminler" şeklinde çevrildi (çn.).

4.

(MÜSLÜMANLARIN BİRLİĞİ)

İslâm, ümmet ilkesini, yani bütün Müslümanların –dinî, kültürel ve siyasal– tek bir topluluk içinde birleşme istikametini ihtiva eder. İslâm bir milliyet değildir, fakat mezkûr topluluğun milliyet-üstü olmalık vasfıdır

İster düşüncelerle (tarîkat, mezhep, siyasî parti vb.) ilgili olsun, ister maddî hususlarda (zenginlikte farklılıklar, sosyal durum vb.) olsun, bu toplulukta insanları bölen her şey birlik ilkesine ters olup bu münasebetle sınırlanması ve ortadan kaldırılması gerekir.

Bu günkü İslâm dünyasında İslâmî ve gayri İslâmî istikametler arasında sınır çizgisini belirleyen iki husustan birincisi İslâm, ikincisi Panislâmizm'dir. Bir topluluğun dâhilini ne kadar İslâm tanzim ediyor ve dış ilişkilerini de ne kadar Panislâmizm tanzim ediyorsa, bu topluluk da o kadar İslâmî'dir. İslâm o toplumun ideolojisi, Panislâmizm de siyasasıdır.

5.

(MÜLKİYET)

İslâm özel mülkiyeti kabul etmekle beraber, yeni İslâm toplumu ittifakla tüm temel sosyal servet kaynaklarının ve bilhassa doğal kaynakların halkın mülkiyetinde ve halkın tüm üyelerinin hizmetinde olması gerektiğini ilan etmek durumunda olacaktır. Zenginlik kaynaklarının sosyal denetimi, bir yandan haksız zenginleşme ve ferdî kudret birikimini önlemek ve diğer yandan da –topluluğun, halkın hayatında organize bir toplumun giderek artan şekilde oynadığı rolü üsleneyeceği– hayatın muhtelif sahalarına ilişkin gelişme programlarının tahakkukuna yönelik maddî bir temel sağlamak için zaruridir. Farklı organize edilip tatbik edilmiş olsa da, toplumun şimdiye kadarkinden daha büyük bir miktarda ortak işleri çözmeye katılımı ABD'de, Sovyetler Birliğinde ve İsveç'te aynı ölçüde geniş yer tutar. Ki bu keyfiyet, mezkûr katılımın bir ideolojik ya da politik yaklaşım meselesi değil de, çağdaş dünyada beşerî toplulukların hayatından kaynaklanan bir zaruret olduğunu gösterir.

Özel mülkiyet, Kur'an'ın açık bir emrine dayanan bir başka tahdide daha tâbidir: Mülkiyetin hayra kullanılması gerekliliği (Kur'an, 9/34)⁹. Bu münasebetle İslâm, özel mülkiyeti Roma Hukukunda anlaşıldığı şekliyle kabul etmez. Buna mukabil, özel mülkiyet şeriatla daha az bir ayrıcalık (*ius abutendi* [mal üzerinde tasarruf etme yetkisi]) ve daha fazla bir mükellefiyet (umumun hayrına kullanma mükellefiyeti) mevzuudur. Gerçek bir İslâmî yönetim için bu farkın pratik neticeleri çok geniştir. Buna ve Kur'an'ın yukarıda zikredilen hükmüne dayanarak, özel mülkiyetin istismarına veya yanlış kullanımına karşı tüm legal ve fiilî tedbirler alınabilir. Adaletsizliğin, eşitsizliğin ve özellikle de, toplumu mahveden ve halkı tabakalara ayıran bir husus olarak sefaletin ortasındaki lüks ve israfın sona erdirilmesi, bir noktada İslâmî düzenin hayatiyetini sürdürmesi meselesi ve onun temsil ettiği ahlakî ve sosyal bakış açısının gerçek değerinin miyarı olacaktır.

⁹ Tevbe, 34: “Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!” Boşnakça ve İngilizce nüshada 49/34 şeklinde geçmektedir. Maddî bir hata olmalı (çn.).

6.

(ZEKÂT VE FAİZ)

Sosyal anlam yüklü tüm İslâmî düzenlemeler içinde bir emir ve bir yasak özellikle anlamlıdır: Zekât emri ve faiz işletilmesinin nehyi.

Zekâtla, karşılıklı sorumluluğa dair muhkem ilkeyi ve insanların bir başkasının kaderi ile alakalı sergilediği hemdert olmayı ifade ediyoruz. Bu prensip bir kez ortaya konulunca, toplumun gelişme hızına, ihtiyaçlarına ve beklenmeyen hadiselerle uygun olarak, yeni ve muhtelif hemdert olma biçimlerinin temeli haline gelebilir.

Bugün Müslüman dünyada zekât her bireyin özel işi olup, mevcut sosyal ve dinî ortamda işlevi sona ermiş durumdadır. Zekâtın yokluğu [gerektiği gibi verilmediği] her yönden aşıkardır. İslâmî düzende zekât, işlenmesi mevcut tüm vasıtalar –güç de dâhil– kullanılarak temin edilmesi gereken bir kamu hukuku müessesesidir.

Faiz alımı yasaklanmak suretiyle (Kur'an, 2/278-279), İslâmî düzenin, yatırılan bir para karşılığında ömür boyu alınan herhangi bir gelirin ve başkasının sırtından geçinme şeklindeki hayat tarzlarının, yani İslâmî kamu düzeninin dayandığı ahlâkî temellere zıt şekilde sırf arazi kaynağına dayanarak servet elde etmenin men'ini ihtiva eden değişmez bir normu vazedilmiştir.

7.

(CUMHURİYETÇİ İLKE)

İslâm mülkiyet halleri dışında, başka herhangi bir miras prensibi kabul etmediği gibi, mutlak hükümlerlik hakkına sahip herhangi bir kudret de kabul etmez. Allah'ın mutlak iktidarını kabul etmek, başka herhangi bir kâdir-i mutlak kudretin kat'i surette reddi anlamına gelir (Kur'an, 7/3–12/40). “Hâlık'a itaatsizlik ihtiva eden hususlarda mahlûka itaat edilmez” (Muhammed a.s.). İlk ve belki şimdiye kadar tek sahih İslâmî düzenin tarihinde –ilk dört halife döneminde– cumhuriyetçi hükümet sistemine ilişkin üç temel cihet görülebilir. Bunlar, (1) seçilmiş devlet başkanı, (2) devlet başkanının halka karşı sorumluluğu ve (3) umum ve sosyal meselelerde müşterek çözüm mükellefiyetidir. Bu sonuncusu Kur'an (3/159, 42/38) tarafından açık bir şekilde desteklenmektedir. İslâm tarihinde ilk dört idareci ne kral idi ne de hükümdar... Bunlar halk tarafından seçilmişti. Tevârüs usulü halifelik, açıkça tanımlanmış İslâmî bir siyasal müessesenin, seçim ilkesinin ilgâsı idi.

8.

(ALLAH'TAN BAŞKA İLAH YOKTUR)

İslâmî bir düzen tesisinin müstesna ve ulvî bir gaye olarak göz önüne alınması ölçüsünde, işgal ettiği mevki ya da sahip olduğu vasıflar ne olursa olsun kamusal erkânın masuniyetini daha bir katiyetle reddederiz. Bu manada İslâmî düzen mutlak otorite (programa ilişkin) ile mutlak demokrasinin (şahsa ilişkin) bir sentezidir.

İslâm hiç kimseyi her şeyi gören, her şeyi bilen yanılmaz ve bâkî kabul etmez. Hz. Muhammed kendisi de yanılabilir idi ve bu sıfatla da ikaza muhatap oldu (Kur'an, 80/1-12). Bu bakımdan Kur'an

realist, adeta destanî insan anlayışı karşıtı (anti-heroic) bir kitaptır. Kişilikleri putlaştırma, hem Doğuda hem Batıda geçmişte olduğu gibi bugün de sık sık görülen bir putperestlik türünü temsil etmesi münasebetiyle, İslâm'a tamamen yabancıdır (Kur'an, 9/31). İnsanın değerinin gerçek miyarı onun şahsî hayatı ve topluma kattığı ile toplumdaki nisbettir. Her türlü ta'zim ve şükür sadece Allah'a mahsus olup, insanın gerçek değeri konusunda ancak O hüküm verebilir.

9.

(TERBİYE)

İmanın İslâm toplumunun temeli olması sıfatıyla, yetiştirme [terbiye] bu toplumun sadece fonksiyonlarından değil, ayrıca onun mevcudiyeti durumudur. Bu yetiştirme, bilhassa aile ve sonra tüm okul safhaları vasıtasıyla imanî ve ahlâkî bir yetiştirmedir.

İslâmî düzenin özel görevi, bütün terbiye-karşıtı formların başarılı şekilde ortadan kaldırılması için mücadele etmektir. İslâm,

- İnsanların her türlü alkol almasını,
- Açık veya gizli fuhşu,
- Konuşulan söz, resim, film ve televizyonda müstehcenliği,
- Gazinolar, gece kulüpleri, dans salonları ve İslâm'ın ahlâkî ilkeleriyle bağdaştırılamaz diğer bütün eğlence formlarını

yasaklamakta olup, İslâmî düzen bunları ortadan kaldırmak için özel tedbirler alacaktır.

10.

(EĞİTİM)

Zikrettiğimiz biçimde bütüncül bir yetiştirmenin önemli bir parçası, yeni kuşakların okula gönderilmesi, çalışma alışkanlıklarının verilmesi ve talimdir. Bütünlüğün [birlik olmanın] yanında eğitim, Müslüman dünyayı mevcut geri durumundan daha süratle kurtarmada en kritik ikinci âmidir. Müslüman ülkeler yeterli sermayeye sahip bulunmamaktadır. Böyle olması hasebiyle bu ülkelerin, sahip olduklarını yatırımların en kârlısına, eğitime tahsis etmeleri gerekir.

İlmî gelişmeyi devam ettirirken, onu tatbik mevkiine koyma ve kullanma kabiliyeti olmaksızın gerçek manada bir bağımsızlık olamaz. İlk zuhur ettiğinde İslâm daha önceki medeniyetlerin arkalarında bıraktıkları kolektif bilgiyi, önyargısız etüt etmiş ve toplamıştır. Günümüz İslâm'ının böyle uzun bir sınırı paylaştığı Avro-Amerikan uygarlık sürecine neden farklı yaklaşması gereksin bilmiyorum.

O takdirde burada mesele, bilim ve teknolojiyi –yaşamak istiyorsak kabul etmek durumunda olmamız sıfatıyla– kabul etmek isteyip istemeyeceğimize dair bir mesele olmayıp, bilim ve teknolojiyi yaratıcı bir şekilde mi, yoksa mekanik şekilde mi; şerefli şekilde mi, yoksa zillet içinde mi kabul edeceğimiz meselesidir. Bu kaçınılmaz gelişmede mesele daha ziyade şudur: Acaba kendi özgünlüğümüzü, kendi kültürümüz ve değerlerimizi kaybedecek miyiz, yoksa koruyacak mıyız?

Bu hakikatler ışığında kesinlikle ifade edebiliriz ki, bugünün Müslüman dünyasında eğitim, keyfiyet ve kemiyet cihetlerinden en acil ve köklü değişim ihtiyacı olan müessesedir. Keyfiyet cihetinden: Eğitim ruhî ve bazen de maddî olarak yabancılara bağımlılıktan kurtarılacak olup binâenaleyh bu durum Müslümanları İslâm cemaatinin üyeleri ve halkı olarak yetiştirme istikâmetinde hizmet etmeye başlayabilir. Kemiyet cihetinden: Kemiyetçe ortadaki kronik noksanlıkları gidermek ve mümkün olan en kısa zamanda okul ve eğitimin, tüm genç insanların ve nüfusun tüm katmanlarının ulaşabileceği menzil içinde olacağı koşulları yaratmak. Başlangıç safhalarında cami, eskisi gibi yine okul olarak hizmet verebilir. Eğitim programlarımız başarılı olduğu takdirde hiçbir alanda mağlubiyetimiz söz konusu olmaz.

11.

(VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ)

Halkın terbiyesinin ve özellikle de kitleyi etkileme araçlarının –basın radyo televizyon ve film–, İslâmî ahlâk ve entelektüel yetkinliklerinden şüphe edilmeyen insanların ellerinde olması gerekir. Medyanın bozulmuş ve yozlaşmış, sonra kendi hayatlarındaki gayesizlik ve başıboşluğu diğerlerine aktaran insanların eline düşmesine –çok defa olduğu gibi– müsaade edilmemelidir. Eğer cami ve televizyon yayını halka yönelik çelişkili mahiyette mesajlar amaç ediniyorsa, ne bekleyebiliriz ki?

Mamafih hiçbir surette bu demek değildir ki, İslâmî düzen üzerine, sadece mevcut iktidarların tek tip ve seri mamul genç kuşağa doğruları söyleyeceği manevî bir diktatörlük inşâ edilebilir. Mezkûr husus sadece, her hal ve şartta saygı gösterilmesi gereken bazı temel çıkış noktaları ve temel davranış kuralları olduğu anlamına gelir. Açıkça beyan edilmiş inanç özgürlüğü (Kur'an, 2/256)¹⁰ münasebetiyle İslâm, iman ve vicdan meselelerinde fizikî ya da psikolojik zorlamayı açık biçimde men eder. Bunun da ötesinde icmâ ilkesi bu zorlamayı gereksiz kılar (“ümmetim yanlışlık üzere ittifak etmez” –Hz. Muhammed s.a.–). İslâm ahlâk bakımından ne kadar katı kuralcı olsa da fitrata ve hayata açık olması, bütün İslâm tarihinin şahit olduğu gibi, onu hür düşünceli kılar. İslâm, hiçbir dogma ve hiyerarşi tanımayıp Allah'ı tanıması sıfatıyla, bir diktatörlüğe dönüştürülemez ve binaenaleyh İslâm'da hiçbir engizisyon ve manevî terör formuna imkân verilmemiştir.

İslâmî ihyâ, imanî bir inkulâp olmadan başlamaz; fakat siyasal bir inkulâpsız da başarılı biçimde devam ettirilip sonuçlandırılmaz.

Bizim yolumuz iktidar kazanmakla değil, halkı kazanmakla başlar.

12.

(İSLÂM VE BAĞIMSIZLIK)

Bağımsızlık ve özgürlük olmaksızın İslâmî bir düzen olmaz. Tersine de doğrudur: İslâmsız özgürlük ve bağımsızlık yoktur. Bu ikinci ifade çift anlama sahiptir. Birinci anlamı şudur: Bağımsızlık, ancak ruhî ve düşünsel yapı (ideolojik) itibariyle bağımsızlık kazanmanın neticesi ise, dolayısıyla halkın kendine gelmesinin ve manevî kuvvetini –ki bu olmadan kazanmış olduğu bağımsızlık anlamlı ya da

¹⁰ Bakara, 256: “Dinde zorlama yoktur...”. Boşnakça ve İngilizce nüshada 266. âyet olarak geçmektedir. Maddî bir hata olmalı (çn.).

uzun ömürlü olamaz– keşfetmiş olmasının bir işareti ise ancak, gerçek ve sürekli olur. İslâmî düşüncenin pratik hayatta teyidi ile her Müslüman halk, sosyal ve siyasal özgürleşmenin bir koşulu olarak bu benliğe yönelişi, kendi ruhî özgürlüğünü yaşar.

İkinci anlam olarak, Müslüman bir topluluğun iktidardaki rejime vereceği gerçek destek o iktidarın İslâmî karakteriyle doğrudan orantılıdır. Rejim İslâm’da n ne kadar uzak olursa, o kadar az destek bulacaktır. Gayri İslâmî rejimler hemen hemen bütünüyle bu destekten mahrum bulunmakta olup, bu münasebetle mevzubahis desteği ister istemez yabancılarda aramak durumundadırlar. İçine düştükleri bağımlılık keyfiyeti, bu rejimlerin gayri İslâmî yönelimlerinin doğrudan bir neticesidir.

Bu hakikatler İslâmî bir düzenin karakterini demokrasi şeklinde tayin eder. Ama biçim bakımından bir demokrasi değil; genel mutabakat (konsensüs) olarak, gerçek anlamda bir demokrasi olarak... Bu tür demokrasi ancak siyasal yönetimin, düşünceler ve hareket bakımından halkın hissiyatı haline dönüştüğü yerde; siyasal yönetimin halkın iradesinin doğrudan bir ifadesi olarak hareket ettiği yerde var olur. İslâmî bir düzenin tesisi aslında fâik bir demokrasi hareketidir, zira demokrasi Müslüman halkların ve normal insanın en köklü arzularının tahakkukudur. Bir şey açıktır: Zenginler ve entelijansiyanın bir kesimi ne isterse istesin, sıradan insan İslâm’ı ve kendi İslâmî topluluğundaki hayatı ister. Demokrasi burada ilkeler ve iddialara değil, gerçeklere dayanır. İslâmî düzen güç kullanmaz, zira buna ihtiyaç yoktur. Öte yandan gayri İslâmî düzen halkın her daim direnci ve düşmanlığını hissederek, çareyi zora başvurmada bulur. Bu rejimin diktatörlüğe dönüşmesi bir tür kural, mukadder bir karayazıdır.

13.

(ÇALIŞMA VE MÜCADELE)

İslâmî toplum hem beşerî hem de tabiî kaynakları harekete geçirip çalışmayı ve faal olmayı teşvik edecek tedbirleri getirmelidir. Bir İslâm toplumunun hayatiyeti, gücü ve zayıflığı diğer başka topluluklardaki ile aynı çalışma ve mücadele yasalarına tâbi olup, bu bakımdan Allah’ın lütfu olan bir ayrıcalığa sahip değildir (Kur’an, 53/39)¹¹.

Efkârı umûmiyemizin psikolojisinden iki şeyin kaldırılması gerekir: Mûcizelere inanma ve başkalarından yardım beklentisi.

İnsanların çalışma ve bilgi yoluyla meydana getirdikleri dışında hiçbir mûcize yoktur. Düşmanlarımızı başımızdan defedecek, sefaleti ortadan kaldıracak ve adeta sihirle aydınlık ve bolluk saçacak bir mehdî yoktur. Mehdî, bizim tembelliğimizin ifadesidir, ya da daha ziyade –problemler ve zorlukların ağırlığı onlara karşı elimizdeki mücadele araçlarının nisbetinin çok üstünde olduğu bir durum içinde– bir çaresizlik duygusundan doğan boş umudun ifadesidir.

Diğerlerinin yardımına güvenme bir başka hurafe formudur. Bizler, bazı Müslüman olmayan ülkeler arasında ya bencil olmayan dostlar ya da iflah olmaz düşmanlar arayıp bulma ve bunu dış politika diye adlandırma alışkanlığı kazanmış bulunuyoruz. Ne gerçek düşmanlar ne de gerçek dostlar olmadığını idrak ettiğimizde; meselelerimizle alakalı olarak kendimizi daha fazla, “düşmanlarımızın

¹¹ Atfin Necm Sûresine olduğu açıktır: “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur”. Boşnakça ve İngilizce nüshada 5/57 şeklinde verilmektedir ki, maddî bir hata olmalı.

desise mahiyetli planlarını” daha az suçlamaya başladığımızda; işaretler, olgunlaşmaya başladığımızı, belâ ve sükûtu hayalden daha irak yeni bir dönemin yakın olduğunu gösterecektir. Ne olursa olsun, karşılığında aşırı siyasal ve maddî nimetler peşinde olmaksızın yardım etmeye hazır olanlar olsaydı bile, bu bizim durumumuzu değiştirmezdi. Zira zenginlik bir ülkeye ithal edilemez. Zenginliğin, çalışma ve gayrete dayanarak ülke içinde kazanılması gerekir. Tahakkuk ettirmek istediklerimizi tek başımıza yapmak zorundayız. Kimse sizin yerinize yapılması gerekenleri yapmayacaktır ve yapamaz.

Bu çalışma ve faaliyet programı fevkalade bir şevkin kaynağı olabilecek temele sahiptir. İslâm dünyasının tabiî zenginlikleri ve potansiyelleri devasa boyuttadır. İslâm dünyasının sadece bir parçası –Endonezya misali–, ABD ve Sovyetler Birliğinden sonra, dünyada üçüncü en zengin yekpare topraktır. İslâm dünyası bir bütün olarak ele alındığında bu bakımdan ilk sırayı alır.

Bir ihyadan haber vermekle, biz bir sükûnet ve güvenlik çağından değil, bir çalkalanma ve imtihan döneminden haber veriyoruz. Ortadan kaldırılacak, aciliyet arz eden çok fazla şey vardır. Bu dönemler, rahat günleri olmayacak ama kendine saygı günleri olacaktır. Uykuda olan bir halk ancak darbelerle uyandırılabilir. Toplumumuzun iyi durumda olmasını arzu eden kimse, onu mücadeleden, tehlikeden ve sıkıntıdan uzak tutmaya çalışmamalıdır. Aksine, bu toplumun mümkün olduğu kadar kısa zamanda kendi gücünü kullanmaya, tüm imkânları seferber etmeye ve riskler üslenmeye –hulasa uyumaya değil yaşamaya– başlamasını temin için elinden geleni yapacaktır. Müteyakkız ve aktif bir toplum ancak kendini ve kendi yolunu bulabilir.

14.

(KADIN VE AİLE)

Müslüman toplumda kadının durumu, onun annelik ve genç nesillerin tabiî mürebbiyesi olma görevine uygun şekilde her yerde değiştirilmelidir. Eğitimsiz, ihmal edilmiş ve mutsuz anne, Müslüman halkların ihyasını tahrik etme ve ona öncülük etme kapasitesine sahip oğulları ve kızları yetiştiremez. İslâm’ın, anneliğin sosyal bir fonksiyon olarak kabul edilmesinde inisiyatif alması [ön ayak olması] gerekir. Harem müessesesi ilgâ edilmelidir. Hiç kimsenin kadını oy hakkından mahrum tutma nedeni olarak İslâm’a referansta bulunma hakkı yoktur; bu tür istismara son verilmelidir.

Böyle bir fikrî duruş asla, kadınların tefessüh eden tabakasının ölçüleri, hevesleri ve hâkimiyetini toplum üzerinde egemen kılma eğilimi sergilemiş bulunan batılı bir feminizme tekabül etmez. Bu Avrupalı anlamdaki eşitlik de değildir. Bu, kadın ve erkek arasında muhafaza edilmesi gereken farklılıkların vurgulanması ile birlikte onların eşit değerlerine bir vurgulamadır. Eşit değerler ilkesi, Kur’an’da muhtelif yerlerde açık şekilde atıfta bulunulan eşit dinî ve ahlâkî görevlere dair kuralların doğrudan bir sonucudur (özellikle ayet 33/55).

Uygarlık kadını faydalı ya da hizmet eden bir obje olarak kabul etmiş, ancak kadının tek başına kendisini değerli ve ihtirama değer kılacak hususiyetini ortadan kaldırmıştır. Anneliği ihmal ederek uygarlık kadını en temel ve yeri doldurulamaz fonksiyonundan mahrum etmiştir.

Ailenin ciddî kriz içinde olduğu ve değerinin tartışma mevzuu yapıldığı bu günlerde, İslâm beşerî hayatın bu formuna bağlılığını teyit etmektedir. Aile yuvasının güvenliğine katkıda bulunarak ve onu

tahrip eden maddî ve manevî âmilleri (alkol, ahlâksızlık ve sorumsuzluk) reddederek, İslâm fiilen normal ve sağlıklı kadının gerçek menfaatlerini korur. İslâm, soyut bir eşitlik yerine, kadınlar için muhabbeti, nikâh ve çocukları, –bu üçünün kadınlar için ifade ettiği tüm şeylerle birlikte– teminat altına alır.

İslâm'ın ilk yüzyıllarında formüle edildiği şekliyle aile ve evlilik hukukunun, bugünün ihtiyaçlarına, keza beşerî ve sosyal bilincin vasıl olduğu noktaya uygun olarak yeniden ele alınması lazımdır. Boşanmayı sınırlandırıp hem kadının hem de çocuğun daha etkin şekilde korunması yönünde çalışırken, istikamet, çok evlilik müessesesini sonunda fiilî hayattan tamamen kaldıracak şekilde olabildiğince aşâğılara çekmek olacaktır.

15.

(AMAÇLAR ARAÇLARI MEŞRULAŞTIRMAZ)

İslâmî bir düzen için mücadelede her türlü metoda müsaade edilir, bir şey hariç: Cürüm işleme. Hiç kimsenin kontrolsüz ve aşırı şiddet kullanımıyla, İslâm'ın güzel adını ve bu mücadeleyi lekelemeye hakkı yoktur. İslâm camiası, adaletin, mihenk taşlarından biri olduğunu bir kez daha teyit etmelidir. Kur'an bize düşmanlarımızı sevmemizi emretmez, ama kategorik olarak bize adil ve affedici olmamızı söyler (Kur'an, 4/135 ve 16/126). Güç kullanımı bu ilkeye riayet etmek zorundadır.

Amaç araçları meşru kılar formülü, sayısız suçların nedeni olmuştur. Asil bir gaye âdi araçları emredemez; diğer yandan âdi araçların kullanımı bir amacın değerini düşürebilir, amaçtan tavize yol açabilir. Moral kuvvetimiz artarken güce [zor kullanımına] olan ihtiyaç azalır; karar verme noktasına gelindiğinde zor zayıfların silahıdır güçlülerin değil. Zor ile tahakkuk ettirilemeyecek şey, cömertlik, tutarlılık ve cesaretli tutumla başarılabilir. (Kur'an, 16/125, 41/34-35¹²).

16.

(AZINLIKLAR)

İslâmî düzen ancak Müslümanların nüfusun çoğunluğunu teşkil ettiği ülkelerde tatbik edilebilir. Bu çoğunluk olmaksızın İslâmî düzen, sadece otoriteye indirgenip (diğer unsurdan –İslâmî toplum unsurundan– mahrum olduğu için), şiddete dönüşebilir.

İslâmî bir devlette gayrimüslim azınlıklar, devlete sadık kalmaları şartıyla, inanç özgürlüğüne ve her türlü teminata sahiptirler.

Müslüman azınlıkların, inançlarını tatbik, normal şekilde yaşama ve kendilerini geliştirme özgürlükleri garanti edildiği sürece, bu topluma sadık kalıp ona karşı –İslâm'a ve Müslümanlara zarar veren mükellefiyetler hariç– tüm mükellefiyetlerini ifa etmeleri gerekir.

Gayri İslâmî topluluklar içinde yer alan Müslüman azınlıkların durumu her zaman, fiiliyatta uluslararası İslâm camiasının gücüne ve itibarına bağlı olacaktır.

¹² Fussilet, 34: “İyilikle kötülük bir olmaz, sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur”. 35: “Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.” Boşnakça basım ve İngilizce çeviride 26/34-35 şeklinde verilmektedir. Maddî bir hata olmalı.

17.

(DİĞER TOPLULUKLARLA İLİŞKİLER)

İslâmî topluluk ile yeryüzündeki diğer topluluklar arasındaki ilişkiler,

1. din özgürlüğü (Kur'an, 2/256);
2. kuvvetlilik, kararlı ve aktif müdafaa (Kur'an, 8/61-62, 42/39-42, 2/190-192);
3. saldırı mahiyetli savaşın ve zulmün menî (Kur'an, 2/190-192, 42/42);
4. milletler arasında karşılıklı işbirliği ve ünsiyet (Kur'an, 49/13);
5. varılan anlaşmalar ve mükellefiyetlere saygı (Kur'an, 9/4); ve
6. mütekabiliyet ve karşılıklılık esası (Kur'an, 9/8) ilkelerine dayanır.

İSLÂM DÜZENİNİN BUGÜNKÜ MESELELERİ

İSLÂMÎ İHYÂ: İMANÎ İNKİLÂP MI, SİYASÎ İNKİLÂP MI?

İslâmî düzen, inanç ile sosyal-siyasal sistemin birliğidir. İslâmî düzene yol, imanî tecdîdden mi, yoksa siyasî inkılâptan mı geçer?

Bu sorunun cevabı şudur: İslâmî ihyâ imanî inkılâp olmadan başlayamaz; ama siyasal bir inkılâpsız da devam ettirilip tamamlanamaz.

İslâmî ihyâyı iki ayaklı bir inkılâp –moral ve sosyal ama imanî tecdîdin kesin önceliğe sahip olduğu bir inkılâp –olarak tanımlayan bu cevap, İslâm’ın tabiatı ve ilkelerinden gelir, bugünkü Müslüman dünyanın vasfı olan hazin hakikatlerden değil...

Bu hazin hakikatler, Müslüman âlemin moral durumunun ciddiyetini, ahlâkî tefessühünü, yolsuzluk ve batıl düzenini, tembellik ve riyayı, gayri İslâmî gelenek ve alışkanlıkların hâkimiyetini, ruhsuz bir materyalizm ile rahatsız edici ölçüde bir şevk ve umut mahrumiyetini anlatır. Böyle bir ahvâlde herhangi bir sosyal ve siyasal reformasyon doğrudan başlatılabilir mi?

Her halkın, kendinden tarihteki rolünü oynaması istenmesinden önce, bir manevî temizlik döneminden geçmiş olması ve bazı temel ahlâkî ilkelerin amelî kabulünü yaşamış olması gerekir. Dünyadaki her türlü kudret ahlâkî sağlamlık şeklinde başlar. Her mağlubiyet ahlâkî inkıraz şeklinde başlar.

Tahakkuku arzu edilen her şeyin, önce insanların ruhlarında tahakkuk etmiş olması gerekir.

Peki, İslâmî düzenin bir ön şartı olarak imanî tecdîd ne anlama gelmektedir? Her şeyden önce iki anlama gelmektedir: Yeni bir şuur ve yeni bir irade.

İmanî tecdîd, hayatın geçek gayesine, neden yaşadığımıza ve ne için yaşamamız gerektiğine dair açık bir şuurdur. Bu gaye şahsî ya da müşterek bir standart mı; ırkımın ya da ulusumun şan ve şerefi mi, kendime ait kabuller mi, yoksa yeryüzünde Allah’ın kanununun hâkimiyeti midir? Bizim açımızdan, imanî tecdîd pratikte kendilerini Müslüman olarak adlandıran ya da diğerlerinin umumiyetle bu sıfatla adlandırdığı insanların “İslâmlaşması”dır. Bu “İslâmlaşmanın” başlangıç noktası, Allah’a sağlam bir iman ve Müslümanların İslâm’ın imanî ve ahlâkî normlarına sıkı ve samimi şekilde riayetidir.

İmanî tecdîdin diğer tamamlayıcı unsuru, mezkûr gayenin idrakinde olmanın getirdiği icapları ifaya hazır olmaktır. İmanî tecdîd bu nedenle, bir ahlâkî muhteva ve şevk keyfiyeti; düşüncenin madde üzerindeki hâkimiyeti ile alakalı bir ruh hali; içinde normal insanların cesaret ve fedakârlık dolu fevkalade başarılarla muktedir hale geldiği canlı, fiilî bir idealizm durumudur. Bu, mümkün gündelik

ölçülerin değerinin sona erdiği, birey ve tüm grubun idealleri için yüksek bir fedakârlık düzeyine ulaştığı yeni bir iman ve azim halidir.

Bu yeni duygu ve hâleti ruhîye olmadan bugünün Müslüman dünyasında hakiki herhangi bir değişimi tahakkuk ettirmek imkânsızdır.

Bu meseleleri mütalaa ederken, kaçınılmaz olarak bir an için de olsa bir tereddüt zuhur eder: Acaba İslâmî düzenin kestirme yolu, –sonra uygun müesseseleri oluşturacak ve İslâmî bir toplum inşâsının bir ön şartı olarak halkın düzenli şekilde imanî, ahlâkî ve kültürel eğitimini yürütecek olan– iktidarı ele almaktan mı geçer?

Bu açmaz sadece bir iğvâdır. Tarih, iktidardan gelen gerçek manada herhangi bir inkılâptan haber vermez. Her şey eğitimle başlamış ve esas bakımından bir ahlâkî daveti ifade etmiştir.

Bunun yanında, İslâmî düzenin tesisini şu ya da bu güce tevdi eden formül bu gücün hangi kaynaktan geleceğine dair soruyu cevaplandırmaz. İslâmî düzeni kim kurup yürütecek; yine, mezkûr düzen ve onun müesseseleri ne tür insanlar meydana getirecek? Bu iktidarın kendi davranışını nihai raddede kim kontrol edecek, yine bu iktidarın soysuzlaşmaması ve uğruna teşkil edildiği gayeye hizmet yerine kendine hizmet etmeye koyulmaması nasıl garantiye alınacak?

İktidardaki bir grubu bir başkasıyla değiştirmek mümkündür ve bu mutad bir vâkıadır. Birinin despotluğu bir başkasının despotluğu ile değiştirilebilir ve bu dünyanın zenginliklerinin malikleri değişebilir. Bütün bu yapılanlar uğruna adları, bayrakları, marşları ve sloganları değiştirmek mümkündür. Fakat bu yollardan, dünyanın yeni bir tecrübesi ve insanın kendisi ile, başkaları ile ve dünya ile farklı bir ilişki ifade etmesi vasfıyla İslâmî bir düzene tek adım yaklaşmak mümkün değildir.

Destek için sürekli bir güce veya bir otoriteye müracaat fikri, beşerin cihadın en ağır safhasından – nefse karşı mücadeleden– kaçma şeklindeki tabii eğilimine dayanır. Halkı eğitmek zordur, dahası kendini eğitmek daha zor... Tanım itibariyle imanî tecdid nefsdan, kişinin kendi hayatından işe başlaması anlamına gelir. Buna mukabil, güç her zaman birilerinin aklında yer tutar. Mezkûr fikri [güç ve otoriteye başvurma fikrini] bu kadar efsunkâr kılan işte budur.

Bu nedenle, başlıca gaye olarak İslâmî düzeni alan herhangi bir hareketin, bilhassa ahlâkî bir hareket olması gerekir. Halkı moral bakımdan uyandırması ve halkı güçlendirip onu daha iyi duruma getiren moral bir fonksiyonu temsil etmesi gerekir. Bu keyfiyet, İslâmî bir hareket ile, düşünce ve menfaat birliğini temsil eden ve fakat ahlâkî bir standart ihtiva etmeyen ve halkı moral bakımdan kucaklamayan bir siyasî parti arasındaki farktır.

İmanî tecdidin önceliği istikametindeki tavır, diğer hususlar yanında, İslâmî kaynakların açık desteğine sahiptir.

Birincisi, Kur'an nefse dair ihyânın, bir halkın durumunda herhangi bir değişiklik ya da ilerlemenin bir ön şartı olduğunu haber vermektedir (Kur'an, 13/11)¹³.

¹³ Atfın Ra'd Sûresi 11'e olduğu açıktır: "... Allah bir kavme verdiği, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez. ...". Boşnakça ve İngilizce nüshalarda 13/12 şeklinde verilmektedir ki, bu maddî bir hata olmalı (çn.).

İkincisi, bu kural pratikte erken dönem İslâm tarafından ve Muhammed a.s.'ın tarihte ilk İslâmî düzen kurma mücadelesi seyrinde teyit edilmiştir. Kur'an'ın ilk otuz yılda sadece iman ve mesuliyet meselelerini değerlendirip vurgulaması keyfiyeti de bunu gösterir. Bu dönem boyunca Kur'an herhangi bir sosyal ya da siyasal meseleyi ele almaya veya topluma dair İslâm üzerine temellendirilmiş herhangi bir tür yasa formüle etmeye girişmemiştir.

İmanî tecdîden, fevkalade öneme haiz üç şey bekleriz:

1. Kur'an'ın hükümlerinin –özellikle de son derece kökleşmiş sosyal hastalıkları hedef alan, ya da iktidar ve servet sahiplerini huzursuz eden hükümlerinin–, tereddütsüz ve tavizsiz uygulanması gerektiği şeklindeki bir kararlılığı, ancak imanî tecdîd tesis edebilir. İmanî tecdîd, muhakkak ki Kur'anî hükümlerin şiddet ve nefret olmaksızın yürütülebileceği, ya da ihyası söz konusu toplumun büyük bir çoğunluğunun bu hükümleri Allah'ın emirlerinin tatbiki ve adaletin icabı olarak anlayıp benimseyeceği manasına gelir.

2. Yüksek seviyede karşılıklı güven ve güvene dayalı işbirliği ile büyük şahsî ve maddî fedakârlık lara hazır bir halk olmadan, İslâmî ihya tasavvur edilemez. Bir kesimin gösterdiği çaba, fedakârlık ve cefaların, diğer kesimin hâkimiyeti ve emelinin tahakkuku için kullanılmayacağını garanti edebilecek nedir? Son dönem İslâm tarihinde sıkça vukuu görülen ahlâkî çöküş trajedisinin tekerrürünü ne önleyebilir? Her düzen –İslâmî düzen de dâhil–, bu düzeni tesis eden insanların ilan ettiği ilkelerden ziyade her zaman onu tesis eden insanlara daha çok benzer.

3. Korkunç derece geri kalmışlığı nedeniyle, İslâm dünyası çok hızlı tempoda bir eğitim ve sanayileşmeyi kabul etmek zorundadır. Hızlandırılmış gelişme her zaman birtakım semptomları beraberinde getirir: despotizm, yolsuzluk, ailenin tahribi, zenginlerin haksız ve kısa yoldan kazanç temin etmesi durumu, zengin ve ilkesiz kişilerin ön plana çıkması, hızlı kentleşme ve gelenekten kopuş, sosyal münasebetlerin bayağılaşması, alkol bağımlılığı, uyuşturucu ve fuhşun yaygınlaşması... Bu kültür karşıtı ve ilkelcilik tufanına karşı set ancak saf, sağlam bir Allah inancıyla ve halkın bütün kesimlerince dinî emirlerin amel edilmesiyle inşâ edilebilir. Uygarlığın kültürü tahrip etmemesini, ancak iman temin edebilir. Bazı örnek vakıaların hâlihazırda açıkça göstermiş olduğu gibi, külliye maddî ve teknik mahiyetli bir ilerleme, cehalete doğru bir yolculuğa dönüşebilir.

İSLÂMÎ İDARE

İmanî-ahlâkî yenileşmenin önceliğini vurgulamak, İslâmî düzenin İslâmî idare olmaksızın getirilebileceği anlamına gelmez -bu anlama gelecek şekilde de yorumlanamaz-. Bu sadece yolumuzun iktidara gelmekle değil de halkı kazanmakla başladığı ve İslâmî ihyanın önce eğitimde ve ancak ondan sonra siyasette bir inkılâp olduğu anlamına gelir.

Bu münasebetle önce fikrin vaizleri, ondan sonra askerleri olmamız gerekir. Silahlarımız şahsiyet timsali olma, kitap ve kelâmdır. Peki, bunlara ne zaman güç eklenecektir?

Bu anın seçimi her zaman müşahhas bir seçim olup, bir dizi faktöre bağlıdır. Bununla beraber genel bir kural vardır: İslâmî hareketin, sadece mevcut gayri İslâmî yönetimi indirmeye değil, ayrıca yeni bir İslâmî yönetim inşa etmeye de muktedir olmaya yetecek kadar manevî açıdan ve sayı bakımından

güçlü olur olmaz, iktidarı üstlenmeye başlaması lazımdır ve başlayabilir. Gayri İslâmî yönetimi indirme ile İslâmî bir yönetim inşası arasındaki ayırım önemlidir, zira bunlar eşit derecede psikolojik ve maddî hazırlık icap ettirmez.

Olgunlaşmadan zamansız hareket etmek bu bakımdan geç kalmak kadar tehlikelidir.

Yeterli moral ve psikolojik hazırlık olmadan ya da zarurî minimumda inançlı ve iyi eğitilmiş personel olmaksızın, müsait şartların bir araya gelmesi sayesinde iktidara gelmek, bir başka *cuntaya* sebep olmak demektir, bir İslâm inkılâbına değil. (*Cunta* başka bir grup insan tarafından veya başka ilkelerin adına İslâmî olmayan politikanın devam ettirilmesidir). İktidarı üstlenmeyi tehir etme, İslâmî hareketi amaçlarına ulaşma istikametinde güçlü bir vasıtasından mahrum etme ve gayri İslâmî otoritelere mezkûr harekete darbe indirme ve hareketin kadrolarını dağıtma imkânı sunmak anlamına gelir. Yakın tarih bu sonucuna dair yeterince trajik ve aydınlatıcı örnekler sunmaktadır.

Müslüman halkları zelil bir konuma mahkûm eden ve hiçbir umut bırakmayan “realizme” bakmayacağız.

Tarih sadece durmak bilmeyen değişimin tahkiyesi değil, ayrıca imkânsızın ve beklenmeyenin sürekli tahakkukudur.

PAKİSTAN - İSLÂMÎ BİR CUMHURİYET

İslâmî idareden söz edilince, bu gün ilan edilmiş tek İslâm cumhuriyeti olan Pakistan örneğini atlayamayız.

Bazı başarısızlık ve müşküllere rağmen, bir İslâm düzeni tesis etme arzusunun sonucu olması ve onu tasavvur edip kuranların aşikar şekilde bir İslâm fikrini takip etmiş olmaları münasebetiyle, Pakistan'ı selamlıyoruz.

Pakistan modern şartlar altında ve bu günkü gelişme koşullarında İslâmî bir düzen başlangıcı için genel bir tecrübelerdir. İslâmî önderler Pakistan örneğinden, neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiğini öğrenmelidirler.

Pakistan'ın olumsuz tecrübeleri –ki olumsuz tecrübeler her zaman daha önemlidir– iki noktada toplanabilir:

1. İktidarın Pakistan fikrini tatbik mevkiine koyan örgütleyici güçlerin yetersiz birliği ve yapısı. Pakistan'ın doğuşunun ardından çok geçmeden görüldü ki, Müslüman Birliği [Muslim League] devlet ve toplumu tanzim etme gibi ciddi meselelere dair bütünlük arz eden herhangi bir fikre sahip olmayan farklı unsurların bir terkiibinden meydana gelmişti. Bu bakış noktasından Birlik, normal siyasal partiden fazla bir şey değildi ve Pakistan'ın büyük açmazıyla karşı karşıya kalarak, bütünlüğü muhafaza edemedi.

2. Pakistan pratiğinde İslâmî varsayımların tatbikine yönelik biçimci mahiyette ve dogmatik nitelikteki yaklaşım. Pakistan uleması ve hukukçuları, fevkalade ehemmiyete haiz eğitim meselesine yönelme yerine, enerjilerini şer'î ceza ve evlilik hukukunun hangi katılıkta uygulanacağı meselelerine dair ihtilaf üzerine harcadılar. Bir hırsızın elinin kesilmesi mi yoksa onun sadece hapse gönderilmesi

mi gerektiğine dair sonu gelmez tartışmalar yapılırken, özel bir hırsızlık formu –yolsuzluk– yaygın hale geldi ve Pakistan devletinin temellerini sarsan krizlere yol açtı.

Yirmi yıllık Pakistan tecrübesinden çıkarılacak dersler açıktır:

Birinci olarak, İslâmî bir düzen mücadelesine ve tam tekmil bir Müslüman toplum inşasına, ancak sağlam ve homojen bir teşkilâtın başında tecrübeli ve olgun fertlerce önderlik edilebilir. Bu teşkilâtın Batı demokrasisinin atölyelerinden gelen bir tür siyasi parti olması gerekmeyp, daha ziyade mensuplarından net ahlâkî ve ideolojik ölçüt isteyen, İslâmî düşünce yapısına istinat eden bir hareket olmasına ihtiyaç vardır.

İkinci olarak, bugün İslâmî düzen için mücadele, İslâm'ın esasları için mücadeledir. Ki bu temel sosyal adalet unsurları ile halkın imanî ve ahlâkî eğitimini temin etme anlamına gelir. Biçim, halihazır durumda tâlî önemdedir.

Ve üçüncü olarak, İslâmî cumhuriyetin fonksiyonu evvelemerde insanlar arasında eşitliği ve tüm Müslümanların kardeşliğini ilan etmek değil, fakat bu ulvî ilkelerin tatbiki için mücadele etmektir. Uyanan İslâm nerede olursa olsun, daha adil bir sosyal düzenin bayrağını kapacak ve cehalete, haksızlığa ve yoksulluğa karşı savaşa –ne taviz ne de ric'at bilen bir savaş– başlayan bir mücadeleyi ilan edecektir. Bunda akim mi kaldı, o zaman bayrak, münafıkça emellerini tahakkuk ettirmek için demagoglar ve toplumun sahte hâlâskârlarınca ele geçirilecektir.

Bu mesajlar acıdır. Ama biz yine de Pakistan'a ve onun uluslararası İslâm'ın hizmetindeki misyonuna inanıyoruz. Diğer aşklar gibi bu da korku ve çekingenlik taşısa bile, Pakistan mevzuu gibi bizim için değer taşıyan bir şey anıldığında buna çarpmayacak hiçbir Müslüman kalp yoktur. Pakistan büyük umudumuzdur; tecrübe dolu...

PANİSLÂMİZM VE MİLLİYETÇİLİK

Bugünkü bir İslâmî düzen lehindeki tezlerden birinde, dünyadaki tüm Müslümanları ve Müslüman toplulukları bir araya toplama cereyanının İslâmî düzenin doğal bir fonksiyonu olduğunu söyledik. Bu günkü durum itibarıyla, bu Fas'tan Endonezya'ya tropik Afrika'dan Orta Asya'ya büyük bir İslâmî federasyon inşa etme mücadelesi demektir.

Pekala, biliyoruz ki, bu vizyondan söz edilmesi aramızdaki belli bir şahsiyet tipini –kendilerini, realistler olarak gören ya da adlandıran insanları– huzursuz eder. Biz de bu hedefi sesli ve aşikar şekilde seslendiriyoruz. Biz, Müslüman halkları sürekli bir aşağı konuma mahkûm eden, hiçbir çaba ya da umut imkânı bırakmayan bu “realizmi” göz ardı etmeyi tercih ediyoruz. Kaynağı bu dünyanın güçlülerine olan zaaf ve hayranlıktan gelen bu realizm, efendilerin efendi; vasalların da vasal olarak kalması anlamına gelir. Mamafih tarih, ifade etmiş olduğumuz gibi, sadece sürekli değişimin tahkiyesi değil, ayrıca imkânsızın ve beklenmeyen sürekli tahakkukudur. Nitekim günümüz dünyasını şekillendirmeye devam eden hemen her şey, elli yıl öncesinde imkânsız görünüyordu.

Açıktır ki, iki tür realizm vardır: Bizim realizmimiz ve zayıflarla yüreksizlerin realizmi. Müslümanların, ortak problemlerini çözmek için muhtelif şekillerde birleşmeleri ve belli alanlarda

koordinasyon ve karşılıklı hareket etmeyi başarmak için tedricen bazı supranasyonal yapılar – ekonomik, kültürel ve siyasal– oluşturmaya yönelmeleri icap eder ki, bundan daha tabii ve reel bir şey olmadığı fikrindeyiz. Bu fikir, bizim “realistlere” (bunu iradesizler şeklinde okuyun) gerçekten [realiteden] uzak görünür. Bu realistler, bizim realizm anlayışımıza göre yine basbayağı bir gayri tabii ve hatta saçmalık örneğini temsil eden mevcut hâle [statükoya] razıdırlar. Mesela günümüzde, bir araya gelme ve örgütlenme çağında bir halkın –Arapların– on üç ayrı devlete bölünmesi; Müslüman ülkelerin önemli birçok uluslararası meselede karşı cephelede yer almaları; Müslüman Mısır’ın, Etiyopya ya da Keşmir’de Müslümanların çektiklerine alakasız kalmasının; Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki çatışmanın zirvesinde Müslüman İran’ın saldırganla dostça ilişkilerini korumuş olması ve ilâ ahir... Bunların kesinlikle gerçekçi olmadığını, kabul edilemez olduğunu görürüz. Eğer gerçekçi olmayan bir şey varsa o da, Müslümanların birliği değil; bu birliğin olmaması durumudur, aslında bu gün gördüğümüz parçalanıp bölünmüşlük ve ihtilaf durumudur.

Halkın, ortak irade ve çabayla tahakkuk ettiremeyeceği hiçbir tarihsel amaç –yeter ki tarihsel ya da tabii hakikatlere ters bir gaye olmasın– yoktur. Halkın inandığı ve uğruna uğraştığı ütopyanın ütopya olması sona erer. Diğer yandan bizim zayıf iradeliler ne inanır ne de çalışırlar. Onların zelil “realizm”inin açıklaması bu gerçekte aranmalı. Müslümanların birliğinin asla gerçekleşmeyecek bir rüya olduğunu söylediklerinde, onlar ancak kendilerinin hissettiği çaresizliği ifade etmektedirler. İmkânsızlık fiilî dünyada değil onların kalplerindedir. Bütün Müslümanların birliği fikri, birilerinin icadı değildir, bir reformcu ya da ideologun nafîle arzusu da değildir. Bu birlik fikri, Kur’anda “müminler ancak kardeşler”¹⁴ şeklinde çok bilinen bir ayette hüküm altına alınmış olup, İslâm tarafından birlikte oruç tutma, müstesna kutsal mekân olarak Mekke ve Kâbe’ye hac ziyareti ve böylece sağlam, aynı mahiyette bir cemaat olma ve aidiyet duygusu meydana getirmek suretiyle insanların zihinlerinde muhafaza edilmiş ve canlı tutulmuştur. Uzak bir Müslüman ülkede bir felaketi takiben halkın arasına giren birisi, bu sempati ve dayanışma duygusunun ne kadar güçlü olduğunu bizzat görecektir.

O zaman nasıl oluyor da, kitlelerin derin hisleri şeklinde kendini gösterdiğinden şüphe olmayan bu “Halk Panislâmizm’i”, Müslüman ülkelerin gündelik hayatı ve fiilî siyasaları üzerinde pek fazla etkiye sahip olmuyor? Neden sadece, ortak bir kadere dair asla gerçek bir idrak doğurmayan bir duygu olarak kalıyor? Filistin’de ya da Kırım’da, Sincan’da, Keşmir ya da Etiyopya’da Müslümanların çektiklerine dair haberler her yerde teessür ve tartışmasız kınama hislerine yol açarken, aynı zamanda mevcut hislere oranla hiçbir surette hareket yoktur, ya da zayıftır. Bu hali nasıl açıklayacağız?

Bunun cevabı, normal insanların fikriyatına ters gelen bir hakikatte yatmaktadır: Batıda ya da Batı tesiri altında eğitilmiş önder çevrelerin bilinçli hareketi pan-İslâmik değil, milliyetçi olmaktadır. Müslüman halkların saik ve iradeleri bölünmüş ve birbirine zıt hale gelmiş olup, bu şartlar altında anlamlı bir hareket imkânsız olurdu; binaenaleyh imkânsız kalacaktır.

¹⁴ Bkz. yukarıda not 8 (çn.).

Bu münasebetle çağdaş Panislâmizm esas itibarıyla, şuur ve duyguları bir düzene sokma çabasıdır. Biz neyiz, bunu istemek; biz ne değiliz bunu reddetmek için bir çaba...

Bu durum çağımız Müslüman dünyasındaki milliyetçiliğin karakterini ve kaderini tayin etmektedir.

Dünyanın her yerinde milliyetçilik yaygın bir halk hareketi, halkın arzularının tebeyyünü (müzik, folklor ve özellikle de dil) biçiminde kendini gösterirken, doğrusu Müslüman dünyada dumura uğramış bir milliyetçilik formuyla ve hatta bir çeşit halksız, milletsiz milliyetçilikle karşılaşılır. Mezkûr açıklamanın, fiiliyatta bir yandan genel hissiyatın Panislâmizm'i özümsemiş olduğu şeklinde, diğer yandan da milliyetçiliğin bu ülkelerde İslâm'ın yerine kaim olarak algılandığı ve her zaman anti İslâmî bir hareketi temsil etmiş olduğu şeklinde görülmesi lazımdır. Kendini halkın geçmişi ve gelenekleriyle –ki her zaman ve sadece İslâmî'dirler– tabii bir çatışma içinde bulan milliyetçi hareketler, bir kısım Müslüman ülkelerde, kendilerinden önce gelen sömürgecilere çok benzer şekilde, fiilen bir çeşit gayri-millileştirmeyi sürdürmektedir. Mesela, Arap dilinin durumu, bazı Arap ülkelerinde –en azından milliyetçi idarenin tavrı bakımından– İngiliz-Fransız işgali döneminden daha iyi değildir. Konuyla alakalı eğer bir şey yapılmış ise, o da, doğru düzgün bir heyecandan mahrumdur ya da doğmak üzere olan âmillerin işidir (bir mukayese yapılırsa, Yahudiler neredeyse unutulmuş bir dili –İbranice– muvaffakiyetle İsrail'e geri getirdiler). Arapça'ya karşı bu tavrın nedeni basittir: Kur'an'ın ve İslâm uygarlığının dili olmak sıfatıyla bu dilin, Arabî [Araplara dair] duygulardan, Pan-Arabik ya da genel mahiyetli milliyetçi duygulardan ziyade İslâmî hissiyatın enstrümanı olmasıdır. Milliyetçilik taraftarları bunu isabetle değerlendirmişler (ya da insiyakî şekilde hissetmişler) ve görülmemiş bir çözüm bulmuşlardır: Kendileri ve idareleri önceki müstevlîlerin dilini konuşurlar(!). İslâm dünyasında İslâmsız bir vatanseverlik olmaz.

Başlı başına bu neticeler, Müslüman dünyada milliyetçi düşüncelerin gayri İslâmî kökene sahip olduğunu teyit eder. Milliyetçi öncülerin Amerikan enstitülerinde (özellikle de Suriye Protestan Koleji) ve Beyrut'taki St. Joseph Üniversitesinde eğitim almış Suriyeli entelektüeller ve Hıristiyan Lübnanlılardan oluştuğu Ortadoğu'da, bu keyfiyet son derece açıktır. Türkiye'de Kemalist hareketin manevî ve tarihsel kökenlerinin bir tetkiki, Endonezya'da Sukarno'nun *pancha sila*¹⁵'sı, bazı Arap ülkelerindeki BAAS partisi (özellikle onun bazı uzantıları), Müslüman âlemdeki bütün bir nasyonalist ve “devrimci” gruplar silsilesinin varlığı bu neticeyi teyit eder. Milliyetçilik her zaman ithal meta olurken, Panislâmizm her zaman Müslüman halkın kalplerinin derinliklerinden neşet etmiştir.

Müslüman halkların bu münasebetle milliyetçilikten yana “nasibi” yoktur. Peki, bu vak'aya üzölmeliler mi?

Manevî bir topluluk ilkesinin ulus prensibine üstün olduğu şeklinde aşıkâr hakikati bir an için göz ardı edecek olsaydık bile, bu mesajın kaleme alındığı zamandaki bakış açısından– halklarımıza bu “kabiliyete” erişmeye çalışmamalarını tavsiye etmek durumunda olurduk. Yüzyıllardır millî topluluk halinde yaşamış ulusların bile, gelecekte daha geniş bir camia temelinde giderek yeni formlarda ortak hayata intibak etmeleri icap edecektir. Fransa ve Almanya'da uzak görüşlü insanlar yurttaşlarına

¹⁵ *Pancha sila*: Beş temel ilke, beş umde (çn.).

bugün daha az Almanlığı ve Fransızlığı, daha fazla Avrupalılığı telkin ediyorlar. Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşu –her ne kadar ilk bakışta kabul edilemez görünse de– yirminci yüzyıl Avrupa tarihindeki en yapıcı hadisedir. Mezkûr supranasyonal yapı Avrupa halklarının milliyetçilik karşısındaki ilk gerçek zaferidir. Milliyetçilik, küçük uluslar, hatta orta ve büyük ölçekli uluslar için bile lüks haline, fazla pahalı hale gelmiştir.

Modern dünya bir bakıma geçmişle kıyası kabil olmayan bir gelişmeyle karşı karşıyadır. İnanılmaz ölçüde maliyetli eğitim, araştırma, iş dünyası, savunma ve benzeri alanlara dair programlarıyla bu gelişme, şimdiye dek bilinmeyen ve tahmin edilmeyen insan ve kaynakların bir araya getirilmesini icap ettirmekte ve objektif şekilde konuşulacak olursa, sadece büyük uluslara ya da daha doğrusu uluslardan müteşekkil birliklere bir şans vermektedir. Üçüncüsü –Avrupa Birliği– yolda olmakla beraber, hâlihazırda dünyaya iki birlik –Amerika ve Sovyetler Birliği– hükmetmektedir. 200 milyonluk bir nüfusu bir araya getiremeyen ve GSMH itibariyle 200 milyar dolar –bu rakamlar da inkişafın işaretleridir– kazanan bir toplum, merhale alamaz ve binaenaleyh geri bir durumda kalmaya mahkûm olacaktır. Başkalarını yönetememekle kalmayacak, ayrıca kendini yönetmekten de aciz olacaktır. Gelişme hızı belirleyici faktör olmaktan çıkmaktadır. Gelişme hızının yerine bu mutlak rakamlar geçmiş bulunmaktadır. Çin’in gelişmesi Fransa ve İngiltere’den bayağı çok aşağılardadır, fakat muazzam bir nüfus ve kaynak yoğunluğu sayesinde mevzubahis ülke, cereyan eden yarışta belli bir üstünlük arz eder. Bu durum, gelişmemiş ama geniş olan Müslüman dünya için bir şans anlamına gelir.

Bir husus daha vardır ki, Müslüman ülkelerin uyumlu çabalarını acilen icap ettirmektedir.

Müslüman ülkelerin iktisadî ve kültürel geriliği, nüfuslarındaki hızlı büyüme nedeniyle gün be gün kötüleşiyor. İki Müslüman ülke –Mısır ve Pakistan– hâlihazırda dünyanın en yüksek doğum oranına sahip ülkelerdir. Bazı tahminlere göre her yıl 20 milyon Müslüman dünyaya gelmektedir. Artış mevcut oranla devam ederse, Müslüman dünya yüzyılın sonunda mevcut sınırları içinde ikiye katlanacaktır. Doğacak milyonları memnuniyetle kabul edip, doyurup, eğitimini sağlayıp, istihdam edebilir miyiz? Aynı ölçüde hızlı iktisadî ve sosyal ilerleme eşlik etmediği takdirde, bu dramatik demografik gelişme potansiyel tehlikeler ve belirsizliklerle doludur. Geçen yirmi yıldaki “demografik enflasyon” üretimdeki inkişafı esas itibariyle massetmiş olup, bu bakımdan Müslüman ülkelerin ekseriyetinde GSMH bugün yirmi yıl öncesindekinden daha aşağı durumdadır. Bu nüfus patlaması Birleşmiş bir Müslüman dünyada bir kudret âmili olma yerine, bölünmüş durumdaki Müslüman ülkeler için bir kriz ve umutsuzluk kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır.

Müslüman ülkelerin tek başlarına bu mesele ile uğraşamayacakları aşikârdır. Ancak yeni bir vasıfla –birlik ile– bu durumun karşısında durup, kayıp gerilik ve durgunluk yıllarını telafi edebiliriz. Arapların, Türklerin, İranlıların ya da Pakistanlıların kendi başlarına çözemedikleri şeyleri Müslümanlar bir olarak, ortak, koordineli çaba ile çözebilirler.

Her Müslüman ülke kendi özgürlüğü ve refahını, ancak tüm Müslümanların özgürlük ve refahını da inşâ ettiği takdirde inşâ edebilir. Zengin Kuveyt ve Libya yoksulluk denizi içinde refah adaları olarak yaşayamaz. Bu ülkeler İslâmî dayanışma ve komşu Müslüman ülkelere yardım için bir arzu izhâr

etmezlerse, bencilliği takip ederlerse, bu hal öteki Müslüman ülkeleri benzer davranışa sevk etmeyecek midir? Sonra bu, söz konusu ülkelerin düşmanlarının çok arzuladıkları nefrete ve kaosa yol açacaktır. Zengin Müslüman ülkeler İslâmî görevlerini ifa etmek suretiyle kendileri için en büyük faydayı gerçekleştirmektedir.

Her Müslüman ülkenin karşı karşıya olduğu alternatif açıktır: Ya diğer Müslüman ülkelerle birlik oluşturup, böylece hayatiyeti, ilerlemeyi ve herhangi bir belâya¹⁶ karşı duracak kuvveti temin etmek; ya da her geçen gün daha da fazla gerilerde kalıp, sonunda zengin yabancılara bir bağımlılık durumuna düşmek. Mevcut tarihsel durum, birlik mevzuuna yeni bir boyut kazandırmaktadır: Birlik, artık idealistler ve vizyon sahiplerinin indindeki hoş bir fikirden ibaret değildir; birlik, bu günün dünyasında elzem haline gelmiştir; bir zaruret, hayatiyeti sürdürmenin kanunu ve kendine saygının bir şartı haline gelmiştir. Hangi sebep ve saikle olursa olsun, mevcut tefrikacılığı destekleyenler, fiilen düşman tarafındadırlar.

Müslüman kitlelerin yüksek Panislâmist içgüdüleri bu kaçınılmaz tarihî ahvâl [birlik olma zarureti] ile örtüşmektedir. Burada da kendi milliyetçilik duyguları yüzünden hiçbir şey görmeyenler, ilericilerdir.

HİRİSTİYANLIK VE YAHUDİLİK

Burada yer darlığı nedeniyle, İslâm'ın kendi sahası dışındaki bütün temel doktrinler ve sistemlere yönelik tavrını açıklamak, mümkün değil. Bununla beraber, İslâm'ın iki büyük din –yani Hıristiyanlık ve Yahudilik– ile, iki hâkim dünya sistemine –yani kapitalizm ve sosyalizme– yönelik tavrını açıklamak gerekir.

Hıristiyanlığa gelelim; burada İsa'nın öğretisi ile Kilise arasında ayırımda bulunuyoruz. Birincisini bazı noktalarda tahrif edilmiş Allah kelâmı; ikincisini de mutad hiyerarşisi, siyaseti, servet ve menfaatleriyle sadece gayri İslâmî değil ayrıca anti-Hıristiyan hale gelmiş bulunan bir kurum olarak telakki ederiz. Hıristiyanlığa yönelik fikrî duruşunu tanımlaması gereken herhangi birine, kastının İsa'nın öğretisi mi yoksa engizisyon mu olduğu sorulmalıdır. Kilise, tarihte her zaman bu iki kutup arasında gidip gelmiş bulunmaktadır. Kilise ne kadar İncillerin ahlâkî öğretisinin müfessiri ve ifadesi olursa, engizisyondan da o kadar uzak, binaenaleyh bu sıfatla İslâm'a o kadar yakındır. Son Vatikan konsülü tarafından beyan edilen kilisedeki yeni eğilimleri, belli bir ölçüde Hıristiyanlığın orijinal ilkelerine yakınlaştıklarını düşündüğümüz için, selamlıyoruz. Nasıl ki geçmiş, anlamsız hoşgörüsüzlükleri ve tefrikaları yüzünden savaş meydanı olmuşsa, Hıristiyanlar arzu ettikleri takdirde istikbal, bütün insanlar ve beşeriyetin hayrına iki büyük din arasında bir anlayış ve işbirliği örneği teşkil edebilir.

İslâm'ın Yahudiliğe yönelik tavrı da benzer ilkelere dayanır. Bizler yüzyıllarca Yahudilerle birlikte yaşamış ve hatta kültür oluşturmuşuz. Öyle ki, bazı durumlarda bu kültürde neyin İslâm'a neyin Yahudiliğe ait olduğunu tam bir katıyetle söyleyemeyiz.

Bununla beraber, Siyonistlerin liderliği altında, Yahudiler Filistin'de bağımsız ve küstahça olduğu kadar gayri insanî ve zalimce harekete giriştiler. Bu politika, dünyadaki Yahudi ve Müslüman nüfus

¹⁶ İmtihan mevzuu tecrübe, başa gelecekler anlamında (çn.).

arasındaki genel güç dengesi ve sabit âmillere gözünü kapayıp, sadece ilişkilerin anlık ve geçici durumunu hesaba katar. Filistin'deki bu politika bütün Müslüman dünyaya meydan okumaktadır. Kudüs yalnızca Filistinlilerin, hatta sadece Arapların meselesi değildir. Bu tüm Müslüman halkların meselesidir. Kudüs'ü tutmak için Yahudiler İslâm'ın ve Müslümanların üstesinden gelmek zorundadırlar ve –Allah'a şükür– buna güçleri yetmez.

Yahudiler kendileri de aynı tefriki yapma iradesini gösterdikleri takdirde, Yahudiler ve Siyonistler arasında bir ayırımında bulunmak isteriz. Umarız ki, bölünmüş Arap rejimlerine karşı (Araplara ve Müslümanlara karşı değil) defalarca kazanmış oldukları askerî zaferler, Yahudilerin anlayışını külliyen berbat hale getirmesin ve Filistin topraklarında ortak bir hayattın yolunu açmak için kendilerinin yarattığı çatışmayı ortadan kaldırmaya başlasınlar. Mamafih böbürlenmeye devam etmeleri durumunda –ki bu elan daha muhtemel görünmektedir– İslâmî hareket ve dünyadaki Müslümanlar için yalnız bir çözüm vardır: Ne fedakârlık gerektirirse gerektirsin, ne kadar uzun sürerse sürsün, onlar işgal edilmiş toprakların her santimini geri vermeye mecbur kalıncaya kadar mezkûr mücadeleyi sürdürmek, bu mücadeleyi günden güne, yıldan yıla genişletmek ve yaymak. Filistin'deki kardeşlerimizin temel haklarını riske sokabilecek herhangi bir pazarlık ya da uzlaşma, bizim dünyamızın dayandığı ahlâkî sistemi mahvedebilecek bir ihanettir.

Bu fikirler, bir geçici şartlar manzumesinin dayattığı, Hıristiyanlar ve Yahudilere yönelik İslâm'ın herhangi bir yeni siyasetinin yansıması değildir. Bunlar, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin tanınmasına dair İslâmî ilkelerden çıkarılan ve hemen hemen kelimesi kelimesine Kur'an'dan (Kur'an, 29/46¹⁷, 2/136, 5/47-49) çıkarılan pratik bir sonuçtur.

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

İslâmî ihyanın kendini ifade edeceği yapısal formlar ve politik biçimler nelerdir? Batı uygarlığına özgü örgüt ve toplum formlarının herhangi biri –temsili demokrasi, sosyalizm, kapitalizm– İslâmî toplumun da hayrına mıdır? Keza, toplumumuz kaçınılmaz olarak bu ve benzer formlar doğrultusunda seyretmeye mecbur mu olacaktır?

Geçen iki yüzyılda dünyada, her ülkenin nihayetinde temsili demokrasiye yönelmek durumunda olduğu kanaati hâkim hale gelmiştir. Son gelişmeler, özellikle de iki savaş arası dönemdeki gelişmeler, bazı durumlarda bu kanaatin aksini kanıtlamış ve klasik demokrasinin, sosyal ve politik topluluğun evriminde kaçınılmaz bir safha olmadığını göstermiş bulunuyor. Bugün benzer şekilde, sosyalizmin beşerî toplumun, ilerlemekte olduğu esas istikamet –beşerî toplum bu istikameti arzu etsin ya da etmesin– olduğunu kanıtlamaya çalışanlar vardır. Avrupa ve Amerika'da kapitalist ülkeler şeklinde adlandırılan ülkelerdeki çağdaş gelişmeler, bu tarihsel zorunluluk kehanetini yeterince açık şekilde nakzetmekte ve gelişmenin beklenmeyen yönlerine işaret etmektedir. Dünyanın öte yanında, Japonya'da feodal bir ekonomiden, Avrupalıların kapitalist tekelin en üst bir formu şeklinde adlandırılacak bir ekonomiye doğrudan sıçrama gerçekleştirildi. Tarihsel gelişmeyi sistematize etmek için insanların koyduğu kalıpların çok nisbi olduğu anlaşılmış olup, eğer toplumun gelişmesine dair

¹⁷ Boşnakça ve İngilizce nüshada 29/45 şeklinde geçmektedir. Maddî bir hata olmalı (çn.).

herhangi bir kural var ise, bu kurallar kesinlikle XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupa düşüncesi tarafından tasvir edildiği türden değildir.

Bu tahayyülî determinizm önceki kuşakların bilincini tasallut altına alma rolü oynadı; bunun yanında, düşünceleri yaymanın güçlü bir psikolojik aracı olarak istismar edildi. Aslında sistem dediğimiz şey, bir ülkenin durumunu ancak tüm zenginliğin gerçek kaynağı olan çalışmayı teşvik ya da doğrudan onu organize etmesi ölçüsünde etkiler.

Tarihsel zorunluluk psikozundan uzak, İslâm'ın yer aldığı mutedil zemin sayesinde, artık kapitalizm ve sosyalizm olarak değil de çağdaş toplumların belli uygulamaları olarak mevcut sistemlerin iyi ve kötü taraflarını önyargısız değerlendirebiliriz.

Saf halleriyle kapitalizm ve sosyalizm artık mevcut değil. İkinci Dünya Savaşından sonraki hızlı gelişme onları çok geride bıraktı. Sadece giderek daha az bir bilim ve giderek artan bir şekilde de siyasanın hâdimi haline gelen fosilleşmiş bir Marksist ekonomi-politik, geçen elli yıl boyunca dünyada sanki hiçbir şey vuku bulmamış gibi, başlangıçtaki ifadeleri tekrarlamaya devam etmektedir. Birçok alâmetler bakımından değerlendirildiğinde, neyin “kapitalist” neyin “sosyalist” olduğuna dair klasik ölçütler çok geçmeden, yakın gelecekteki ekonomik ve sosyal olguları ifade etmede bütünüyle yetersiz hale gelecektir.

Dolayısıyla sloganların ve terminolojinin kılavuzluğunu bırakıp sadece bizi alakalandıran dünyada gördüğümüz gerçekleri aldığımız takdirde, kapitalist dünyanın yüksek düzeyde bir siyasal özgürlük ve hukukî güvenlik sağlarken, geçen otuz yıl boyunca seyreden olağanüstü tekâmülünü, dinamizmini, bilim ve ekonomiyi harekete geçirme kabiliyetini kabul etmemiz gerekir. Diğer yandan, özellikle maddî kaynakların seferber edilmesinde, eğitimde ve yoksulluğun öteden beri mevcut biçimlerini ortadan kaldırmada sosyalist sistemin de başarılarını göz ardı edemeyiz.

Aynı şekilde mezkûr sistemlerin ilerlemesindeki karanlık ve kabul edilemez ciheti ve zaman zaman her iki sistemi de sarsan derin krizleri görmezden gelemeyiz.

İslâm, dünyanın tanzimine dair meseleleri çözmeye yönelik pragmatik açıklığa sahiptir. Bu keyfiyet İslâm'a diğer sistemlerin, özellikle de ABD, Sovyetler Birliği ve Japonya'nın menfi ve müsbet tecrübelerini önyargısız tetkik etmeye muktedir olma avantajı vermektedir. Bu üç ülke ilke bakımından ve fiilen, zenginlik ve güce dair temel meseleleri çözmeye yönelik üç çok farklı yaklaşımı temsil eder.

Kapitalizmin geçen otuz yıldaki gelişimi, Marksizm'in temel varsayımlarının bazılarında mündemiç hataları ortaya çıkarmıştır. Burada bunlardan üçünü zikredeceğiz:

1. Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki kapitalizmde kendini kaçınılmaz vasfıyla isbat-ı vücûd etmiş değildir. Kapitalizm sadece çelişkinin üstesinden gelmekle kalmamış; ayrıca, üretim, bilgi ve emek verimliliğinde şimdiye dek görülmemiş bir gelişme ve yükselişi kabil kılmış bulunmaktadır.

2. İleri kapitalist ülkelerde çalışan sınıf, devrimi seçmemiştir.

3. Varlık ve bilinç arasındaki, “alt” ve “üst yapı” arasındaki ilişki, Marks’ın vâki olduğunu iddia ettiği ilişki değildir. İsveç’te de kapitalizm Arjantin’de de kapitalizm görüyoruz. Bu ülkelerdeki altyapı farklılığı derece farklılıklarıdır; bunların üst yapı (siyasal iktidar formları, yasalar, din, hâkim felsefe, sanat ve benzeri) farklılıkları ise esasta farklılıklardır.

Şu halde dünyadaki gelişme Marks tarafından güzergâhı çizilmiş yolu takip etmemiştir. Sosyalizm bir kesim az gelişmiş ülkede iktidara gelirken, gelişmiş ülkeler kapitalizmi geliştirmeyi sürdürüp onu muhafaza etti. Ki bu Marksizm’in bakış açısından, açıklanamaz bir anormalliktir.

Az gelişmiş ülkeler tarafından belli formlardaki sosyalist ekonomiye izhar edilen mezkûr ilgiyi nasıl yorumlamamız lazım?

Birinci olarak, sosyalizm ne sermaye, ne uzman, ne çalışma düzeni ne de başka hususlara sahip olmamak sıfatıyla bir başlangıç noktası olmayan ülkelere uygun geniş bir ekonomiyi organize ederken, kendini yararlı şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır. İkicisi, daha geri muhitler her zaman uygun belli sosyalizm formlarına eşlik eden muhtelif sınırlama türlerine (daha az düzeyde ferdi hürriyet, merkezîyetçilik, sıkı idare vb.) daha kolayca intibak ederler.

Üçüncüsü, bir öğreti olarak çok etkin olsa da, sosyalizm varlığını bir mit ve macera olarak sürdürmüş bulunmaktadır. Sosyalizmin bu son derece önemli ciheti, onun Protestan ve Cermen ülkelerle kıyaslandığında Katolik ve Latin ülkelerdeki muazzam etkisinin anlamını açıklamakla kalmaz sadece.

Buna mukâbil, pragmatik kapitalizm ruhu, gelişmiş bir toplumun rasyonalizmine daha uygundur. Görülmüştür ki, gelişmiş kapitalist ekonomi formları, demokratik yönetim formlarına sahip, ileri düzeyde bir kültür ve yüksek düzeyde bir ferdi ve siyasî hürriyete sahip bir toplumda başarılı şekilde işler. Bu şartlar altında, kapitalist ekonominin gayri insanî cihetlerinden bazıları, ekonominin etkinliğinde herhangi bir ciddi azalma olmaksızın, kayda değer ölçüde ortadan kaldırılabilir de.

Bu sıfatla şu ya da bu sistemin sözüm ona kaçınılmazlığı keyfiyeti hiçbir manaya gelmez. Aslında kaçınılmaz olan, ekonominin, bilim ve teknolojinin sürekli ilerlemesine dayanan sürekli hareketliliğidir. İş süreci ve iş vasıtalarını mükemmelleştirme, görünen odur ki, bu sahada insanın kendini vermesi “gereken” yegâne faaliyettir.

Dolayısıyla, ne İslâm ne de genel olarak dünya, kapitalizm ya da sosyalizm açmazıyla –böyle bir ikilemin tahayyülî ve yapay olması sıfatıyla– karşı karşıyadır. Bununla beraber, üretimle mülkiyet arasındaki bir ilişkiler sistemini –etkin ve İslâmî sosyal adalet anlayışı ile âhenk içinde olacak, iş ve faaliyeti mümkün en elverişli tarzda harekete geçirecek ve üretim ve teknolojinin mukadder gelişmesinin ortaya çıkardığı meseleleri çözecek bir sistemi– daima mükemmelleştirmeye çalışma ve tercihte bulunma meselesi ortadadır.

Bunlar, Müslüman halkların genel bir transformasyonu –ahlâkî, kültürel ve siyasî– olarak, insanların zihnini giderek daha çok meşgul eden İslâmî ihyanın temel fikirleri ve ciddî açmazlarından bazılarıdır. Bütün mağlubiyet ve hüsrânın ortasında İslâmî ihya, umut ilham edecek bir ad ve dünyanın geniş bir bölgesi için çıkış yoludur.

İslâm'a mensubiyetleri kendileri için sırf bir tesadüf olmayıp daha ziyade bir program ve vecibe olan hiçbir Müslüman bu vizyonu [geleceğe yönelik tasavvuru] reddedemez, ama birçoğu tereddütleri bakımından şunu sorgulayacaktır: Bu vizyonun tahakkukunu sağlayacak âmiller nerededir?

Bu kaçınılmaz soruya mukabele olarak, bu yıllarda rüştüne erecek yeni Müslüman kuşağı gösteririz. Müslüman doğmuş, mağlubiyet ve zelillik içinde yetişmiş, yeni bir İslâmî vatanseverlikte birleşmiş, eski nam üzere ve yabancı yardımla yaşamayı reddedecek, doğruluk, hayat ve şeref anlamına gelen gayeler etrafında toplanacak yüz milyon delikanlı ve kızdan oluşan nesil... Bu nesil, içinde, söz konusu imkânsız görevi ifa edecek ve her imtihana göğüs gerecek kuvveti barındırmaktadır.

Bu nesil daha önce meydana gelemezdi. Sina'da yenilmemizin, Endonezya'nın tehlikeye düşmesinin, Pakistan'ın düzeninin bozulmasının sorumluları olan, sadece baskı rejimi yoksulluk ve yolsuzluk yaratırken habire özgürlükten söz eden sahte ilahların, sayısız vatan büyükleri ve toplum hâlâskârlarının, krallar ve mehdîlerin güçsüzlüğünün ortaya çıkması için yanılğı ve hata çağının sonuna kadar yaşanması gerekiyordu. Tüm bunlar, bizim kendimize gelme demine kavuşmamız için; bu yaşananların hepsinin amaçsız başıboş aranmaktan başka bir anlamı olmadığını ve İslâm dünyası için tek bir çıkış yolu olduğunu, yani tek yolun İslâm ve Müslümanlar anlamına gelen kendi maddî ve manevî kaynaklarına dönme yolu olduğunu açıkça gören, doğacak bir nesil için zaruri idi.

Bu gün İslâm dünyası halklar, ırklar, yasalar ve cereyanlar bakımından alışılanın ötesinde bir kırkyamadır; ama bu dünyanın her köşesinde aynı saygı ve sadakatle karşılanan bir şey vardır: Kur'an. Ve bir duygu daha vardır ki, Java'da, Hindistan'da, Cezayir'de veya Nijerya'da aynıdır: Umum İslâm cemaatine aidiyet duygusu. Milyonlarca sıradan insanın temel duyguları halindeki bu iki sadakat, hareketsiz duran bir enerji potansiyeli [kuvve] ihtiva eder ve bugünkü Müslüman dünyanın her yanında tek ve aynı olan bir şeyi temsil eder. Bu iki sadakat nedeniyle Müslüman dünya bu gün dahi uluslararası boyutta duygusal bir topluluktur. Belki de dünyada çokuluslu yegâne duygusal (ve fakat organize olmayan) topluluk...

Bu duyguların mütemmim bir cüzü ve İslâmî ahlâkın öteden beri mevcut etkisinin neticesi olarak, bu dünyanın her yerinde, halk irfanı görünümünde beşerî eşitlik, sosyal adalet, müsamaha ve bütün canlılara karşı merhamet gibi hayati kavramlarla karşılaşırız. Bu hakikatler kendi başlarına daha iyi ve daha insanî bir dünya anlamına gelmez, ama böyle bir dünya vaadi anlamına gelir.

Bu duygular, Müslüman dünyanın canlı olduğuna işaret eder; zira muhabbet ve dayanışma duygusunun olduğu yerde, izmihlâl değil hayat vardır. İslâm dünyası bir çöl değildir; rençperin elinde bekleyen bakir topraktır. Bu hakikatler sayesinde görevimiz gerçek ve mümkün hale gelir.

Görevimiz bu duyguları, bugün ancak potansiyel mahiyette olan güçleri aktif güçlere çevirmektir. Kur'an'a sadakat, onu tatbik kararlılığı istikametinde inkişaf etmeli; coşkulu İslâm cemaati organize, şuurlu bir birliğe ve halk hümanizmi de, ilerdeki yasaların ve müesseselerin ahlâkî ve sosyal vasfı olacak net fikirlere dönüşmelidir.

Bu transformasyonu kim ve nasıl gerçekleştirecektir?

Hadiselere ilişkin yapılan her hareket sosyal harekettir. Her başarılı mücadele ancak ortak, teşkilâtli bir mücadele olabilir. Genç nesil bu transformasyon görevini ancak idealizm ve özlemleri, –içinde, bireyin şevki ve sahip olduğu değer, müşterek ve koordineli davranışla bir araya getirileceği– organize bir harekete dökülürse yürütebilecektir. Tek bir temel amaç ve tasavvuru olan bu hareketin yaratılması, gayri kabili rücû bir hal ve her Müslüman ülkede ihya için bir başlangıç noktasıdır.

Bu hareket inşa edilmiş olanları bir araya toplayacak, inşa edilmemiş olanları yükseltecek; insanları yüceltecek ve onlara davette bulunacak; amaçları belirleyip onlara ulaşmak için bir yol bulacaktır. Bu hareket her yere hayat, tefekkür ve aksiyon getirecektir. Uzun ve derin bir uykudan uyanan bir dünyanın vicdanı ve iradesi haline gelecektir.

Bu mesajı yeryüzündeki tüm Müslümanlara arz etmekle açıkça şunu ifade etmek isteriz: Bir arz-ı mev'ûd yoktur, mucize sahipleri veya mehdîler yoktur. Sadece çalışma, mücadele ve fedakârlık yolu vardır.

İmtihan dönemlerinde zihninizde iki hususu her daim tutalım: Allah'ın berekâtı ve halkımızın rızası [kabul ve muvafakati] arkamızdadır.